
MAREA BOIERIME VALAHĂ ÎN PROCESUL DE TRANZIȚIE DE LA „VECHIUL REGIM AGRAR FEUDAL” LA „ERA NOUĂ BURGHEZĂ REVOLUȚIONARĂ”.

O perspectivă critică asupra concepției politice și economice dezvoltată de Ștefan Zeletin

Bogdan Bucur

Cadrul teoretic general. Am ales să repunem în discuție, în cadrul acestui articol, tezele deterministe și reducționiste ale sociologului român Ștefan Zeletin (considerat, în perioada dintre cele două războaie mondiale, ca fiind principalul doctrinar al curentului liberal de gândire), tocmai datorită gradului mare de difuziune și de acceptare, în rândul mediilor intelectuale românești interbelice¹, a concepțiilor teoretice și practice, dezvoltate de acesta, prin care se acreditează ideea (falsă, după părerea noastră) că singura cale pentru modernizarea României o reprezintă burghezia și capitalismul de factură burgheză. În cadrul acestui articol, vom încerca să sugerăm o perspectivă alternativă celei zeletiniene. Astfel, din punctul nostru de vedere, în analiza științifică și istorică a procesului de tranziție politică și economică de la absolutism și feudalism, către democrație și capitalism, în veacul al XIX-lea, trebuie avut în vedere, în mod obligatoriu, rolul pe l-a jucat, în primul rând, boierimea și capitalismul de factură moșierească.

În contradicție cu tezele sociologice (devenite clasice) ale lui Ștefan Zeletin, dezvoltate în „Burghezia română. Originea și rolul ei istoric” [1925] (1991, 87-99), în care sociologul român afirmă, în mod explicit și repetat, atât „ruina economică a vechii și marii boierimi” (etichetată drept „conservatoare, reacționară și retrogradă”), cât și „decăderea politică atât de repede și de jalnică a vechii noastre clase boierești”, scopul acestui

articol constă în intenția de a revalida o ipoteză științifică care incumbă supraviețuirea politică (de ordin guvernamental) și dezvoltarea economică (de natură capitalistă) a marii boierimi valahe², între 1829-1866. După părerea lui Ștefan Zeletin, față de care ne distanțăm în cadrul acestui articol, „în numai câteva decenii” (mai precis, în doar „treizeci de ani”), de la intrarea României în „era nouă burgheză revoluționară”, la 1829, în urma Tratatului de pace de la Adrianopole, „din vechea noastră aristocrație agrară numai rămăsese decât o jalnică ruină”, „boierimea arătându-se aproape nedestoinică de luptă”, iar „ruina” acesteia fiind „sfârșită”. Odată cu adoptarea Constituției de la 1866, „vechea clasă stăpânitoare reacționară murea singură de moarte bună” (după ce ajunsese oricum „o umbră din trecut”, „decăzută politic, desființată ca forță economică și ștearsă din cartea vieții”, asistând neputincioasă la „victoria deplină a grupului burghez revoluționar”).

În „Neoliberalismul. Studii asupra istoriei și politicii burgheziei române” [1927] (Zeletin 1992, 26-34), sociologul român continuă să deplângă „soarta tragică a boierimii române” și „agonia vechii noastre boierimi” care „s-a stins pe neprinsse veste, într-un mod foarte puțin glorios”. Sociologul român reia și de această dată teza – neadevărată, după părerea noastră – potrivit căreia „în curs de vreo trei decenii, de la 1830 până la 1860, sub asalturile capitalismului, marii stăpânitori de pământ dispar ca clasă”, astfel că, pe la 1866, „iată-ne fără clasă cârmuitoare”, întrucât „capitalismul distrusese marea boierime”, iar „burghezia a desființat-o ca clasă”.

Prin prezentul demers teoretic alternativ la tezele sociologice (devenite clasice) ale lui Ștefan Zeletin, dezvoltate în „Burghezia română. Originea și

² În acest articol, sfera principală de interes științific vizează, în special, Țara Românească.

¹ Dintru început facem precizarea că prezentarea de față nu include, de regulă, referințe bibliografice din perioada comunistă, aparținând istoriografiei oficiale, dată fiind capacitatea regimului de a „împroșca sistematic cu noroiul unor abjecte calomnii și învinuiri aberante” în acțiunea economică sau politică a fostelor familii boierești, chiar dacă abordarea generală a problematicii puse în discuție în acest articol poate părea asemănătoare cu perspectiva evocată de Ștefan Zeletin. Împărtășim și noi, sub acest aspect, aprecierile academicianului Constantin Bălăceanu-Stolnici, care prefațează lucrarea publicată de Narcis Dorin Ion (2008, VIII).

rolul ei istoric” [1925] (1991) și în „Neoliberalismul. Studii asupra istoriei și politicii burgheziei române” [1927] (1992), ne propunem să demonstrăm faptul că, în „era nouă burgheză revoluționară”, cuprinsă între 1829-1866, nu se poate susține, cu temeinice argumente istorice, nici „ruina” economică și nici „decăderea” politică a marii boierimi, întrucât:

- Sub aspect economic, marea boierime, și-a dezvoltat activitățile economice capitaliste (vezi Anexa 5) și și-a diversificat sferile legitime de interes economic, inclusiv către investiții de ordin industrial, bancar, arendășesc sau comercial (prin înființarea, în plan intern, de târguri și bâlciuri pe moșiile boierești sau prin implicarea, în plan extern, în exportul mărfurilor cerealiere și animale autohtone).
- Din punct de vedere politic (vezi Anexa 3), originea socială a 95% dintre premierii Principatelor Unite Române (care au condus cabinetele valahe sau moldave între 1859-1862) sau ai României (1862-1916) este boierească. Între 1859-1916 (deci, mult după momentul la care Ștefan Zeletin proclamă extincția politică deplină a marii boierimi), prima demnitate guvernamentală a statului român modern – funcția de prim-ministru al Țării Românești (în cadrul Principatelor Unite Române) sau al României – a fost ocupată în proporție de 46% de către reprezentanții celor 23 de mari familii boierești valahe (de care ne ocupăm pe larg în acest articol).

În contradicție cu Ștefan Zeletin, în cadrul acestui articol, ne propunem să relevăm faptul că, în perioada cuprinsă între 1829-1866 (numită de sociologul român „era nouă burgheză revoluționară”), marea boierime și-a conservat, din punct de vedere politic, statutul de „clasă conducătoare” în Țara Românească, a continuat să ocupe principalele dregătorii și ranguri boierești (sau cinuri administrative) de clasa I ale statului valah (așa după cum rezultă și din Anexa 2), și-a prezervat intact prestigiul social, în condițiile unei perfecte și uimitoare adaptări culturale la modernitatea occidentală (îmbrățișând complet, în veacul al XIX-lea, valorile europene – de puternică influență franceză –, așa după cum, în secolul al XVIII-lea, se adaptase tot atât de bine spiritului și normelor turco-fanariote, în secolul al XVII-lea celor grecești, iar „în primele timpuri ale Evului

nostru Mediu”, celor slavone³), precum și la rigourile economiei de piață, la spiritul antreprenorial al capitalismului (după cum evidențiază Anexa 5), fără să renunțe, însă, de bunăvoie, la majoritatea privilegiilor, monopolurilor, imunităților, scutiților, avantajelor și favorurilor de care beneficia, *din vechime*, în exclusivitate (și care i-au asigurat supraviețuirea politică guvernamentală și dezvoltarea economică capitalistă).

Având în vedere condițiile vitrege⁴ în care s-a desfășurat anevoiosul proces valah de adaptare la modernitatea politică și la economia liberală de piață, acumularea primitivă a capitalurilor inițiale moșierești, comerciale, industriale sau bancare (de camătă sau de zărăfie – în această fază istorică) – condiție *sine qua non* pentru prima etapă a oricărei societăți sau economii pe cale de a deveni capitalistă –, nu a putut avea loc decât în baza acestor privilegii, monopoluri, imunități, scutiri, avantaje și favoruri (de natură politică, fiscală, judiciară și economică și de sorginte domnească sau feudală)⁵, pe care principalele categorii soci-

³ Cu privire la uimitoarea capacitate de adaptare (spirituală, culturală, politică, vestimentară, lingvistică, ocupațională, arhitecturală sau referitoare la petrecerea timpului liber) a boierimii valahe la normele slavone (constituirea statelor feudale românești), grecești (secolul al XVII-lea), turco-fanariote (în veacul al XVIII-lea), europene – de influență franceză (în secolul al XIX-lea), pot fi consultați Pompiliu Eliade (2006), Bogdan Bucur (2008), Neagu Djuvara (2010).

⁴ Ar putea fi amintite, în acest sens, printre altele, permanentele ocupații străine (în special otomană, care a scurtcircuitat, secole de-a rândul, contactele economice și politice ale țărilor române cu apusul continentului european), deficitul de capital financiar, insecuritatea persoanelor, lipsa de garantare a averilor, instabilitatea politică generalizată, abuzurile administrative răspândite pe scară largă și la toate nivelurile de autoritate (Bucur 2008, 57-118 și 144-177).

⁵ În ceea ce privește natura sau tipologia acestor privilegii boierești (care au permis familiilor titulare accesarea facilă și privilegiată a diferitelor tipuri de resurse publice rare), acestea pot fi de ordin politic, fiscal, judiciar sau economic (Sachelarie, Stoicescu 1988, 53-54 și 140; Oțetea 1977, 95):

- *Privilegiu politic*: dreptul tradițional de a-l alege pe domnul Țării Românești, acesta urmând a fi confirmat ulterior de sultan. Principala îndatorire a boierilor față de domnul valah consta în „sfat și ajutor” (*consilium et auxilium*), ceea ce însemna participarea la „sfatul sau la divanul domnesc” (calitate în care administrau, în numele domnului, afacerile publice ale principatului, asemenea unor miniștri în cabinetele moderne) și la „oastea domnească”.
- *Privilegiu fiscal*: scutiri sau reduceri de dări (mai curând, indirecte: oierit, goștină, vinărici, dijmă din stupi etc.), în afară de tribut (sau bir), care era o dare directă, cu caracter personal, legată de persoana contribuabilului, iar impunerea se făcea după criteriul averii materiale. Scutițiile (inclusiv dreptul de a ține scutelnici) s-au menținut până la Regulamentul Organic, și cu unele modificări, până la suprimarea privilegiilor boierești, prin Convenția de la Paris, din 1858. Prin „reforma” lui Constantin Vodă Mavrocordat, din 1739, a fost „rânduită leafă” chiar și pentru

ale privilegiate (marea boierime valahă și marii negustori angroșiști sau importatori-exportatori), au știut să și le construiască și să și le amplifice, de-a lungul timpului, astfel încât să își protejeze propriile interese economice și să se poată sustrage exploatarea fiscală și arbitrariului judiciar și administrativ care domneau în Țara Românească, în acea epocă. Iar aceste favoruri, monopoli, imunități, scutiri și avantaje care singure au permis acumularea primitivă a capitalurilor inițiale moșierești, comerciale, industriale sau bancare (de camătă sau de zărăfie – în această fază istorică), au fost conferite, în cazul mării boierimi, exclusiv în plan intern de către domnia valahă, sub forma marilor dregătorii de starea I, care au permis familiilor titulare accesarea facilă și privilegiată a următoarelor tipuri de resurse publice (rare și scumpe):

- boierii lipsiți de dregătorii (boierimea fiind singura categorie socială, în epocă, remunerată în bani).
- *Privilegiul judiciar:* boierii aveau dreptul de a fi judecați direct de către domnul Țării Românești, privilegiu respectat până la „reforma” din 1739, când Constantin Vodă Mavrocordat a acordat ispravnicilor de județe competența de a judeca și pe boieri exclusiv în pricini civile de moșii și de țigani, cu condiția ca la judecată să participe și doi boieri mazili. Boierii mai aveau privilegiul, consacrat prin pravile, de a fi pedepsiți mai ușor (prin amenzi), în spețele în care oamenii de rând sufereau pedepse trupești (moartea sau bătaia). Când pedeapsa cu moartea nu putea fi totuși evitată, boierii erau decapitați, iar nu spânzurați (ca oamenii de rând). Casele și conacele boierești nu puteau fi călceate de organele agiei, spătăriei sau armășiei. Boierii nu puteau fi arestați decât cu încuviințarea domnului, iar atunci când se întâmpla erau închiși în camera domnească.
 - *Privilegiul economic:* Alături de monopolul scaunelor de măcelărie, al cârciumilor și băcăniilor înființate pe moșiile boierești, de privilegiul pivnițelor scutite de taxe și al prăvăliilor apărute de dări, de dreptul de a introduce vin în orașe și târguri fără să plătească vinăriciul, marea boierime valahă și-a arogat și o serie de excepții în materie de vamă (cum ar fi scutirea anuală de plata vămilor și cornăritului pentru un mare număr de vite comercializate direct de către boieri, dar și multe alte privilegii aducătoare de mari profituri). Obținând din partea domniei privilegiul de a ține bălciuri și târguri pe moșiile lor, marea boierime valahă și-a creat în acest fel o piață sigură pentru desfășurarea, în condiții de monopol, a produselor moșierești proprii, precum vinul și rachiul, iar prin intermediul scaunelor de carne, a vitelor. Ulterior, pe motiv că vitele aduse la obor de către țărani și negustori spre a fi comercializate „călcau moșia”, pe lângă vama deja existentă care singură autoriza participarea la târgurile și bălciurile moșierești, boierimea valahă și-a arogat și dreptul de a mai încasa o taxă suplimentară – ierbăritul, iar cei mai bogați și mai influenți dintre marii boieri (familiile Băleanu, Brâncoveanu, Ghica și Știrbei), se bucurau și de privilegiul întărit în mod consecutiv de domnie, de a percepe chiar și o extrataxă (o cotă parte) obținută din vânzarea și cumpărarea vitelor comercializate în târgurile organizate pe moșiile boierești.

- Privilegiul apartenenței la elita politică tradițională, și deci permanenta exercitare a actului de guvernare asupra Țării Românești sau României (până la Primul Război Mondial – vezi Anexele 1, 2 și 3).
- Privilegiul „administrării interesate” a veniturilor publice („serviciu public” pentru care boierimea mai era și consistent remunerată) – vezi raportul deficitar până la Regulamentul Organic dintre *veniturile legiuite* de sorginte feudală (ploconul, havaetul și venitul scutelnicilor) și cele de origine modernă (leafa) din cadrul Anexei 6.
- Privilegiul, acordat prin hrisov domnesc, de a realiza investiții cu caracter industrial (utilizând ca mână de lucru, cel mai adesea, „resursele umane” ale „vechiului regim agrar feudal”, lipsite de libertate personală și fiscală – țărani dependenti și scutelnicii –, pe care boierii le accesau gratuit de pe moșiile proprii) – vezi notele de subsol ale coloanei „Investiții industriale boierești” din cadrul Anexei 5.
- Privilegiul, acordat prin hrisov domnesc, de a întemeia târguri și bălciuri pe moșiile boierești (o preocupare comercială extrem de profitabilă economic) – vezi coloana respectivă din cadrul Anexei 5.
- Privilegiul de a constitui la Marea Vistierie depozite bancare, garantate de către stat și care beneficiau de dobândă (sub forma unor împrumuturi acordate de către persoanele fizice statului) – vezi coloana respectivă din cadrul Anexei 5.
- Privilegiul luării în arendă a capacităților productive ale statului (vămile, poștele, ocele de sare sau moșiile mitropolitane) – vezi coloana „Diverse alte activități economice” din cadrul Anexei 5.

În cazul marilor negustori angroșiști sau importatori-exportatori (de care ne vom ocupa pe larg într-un articol separat), privilegiile au fost conferite, în plan intern, de către statul valah, prin acordarea de titluri onorifice boierești și boier-nășești (exclusiv de rang secund sau terțiar), iar în plan extern, de către marile puteri și imperii europene (țarist, francez, englez, prusac sau cezarocrăiesc), prin intermediul consulatelor străine acreditate la București, sub forma adoptării supușeniei străine și implicit a statutului de sudit (supus străin rezident în Țara Românească).

Privilegiile, monopolurile, imunitățile, scutirile, avantajele și favorurile, de natură boierească și sudită, au constituit, în cazul Țării Românești, un canal principal de acumulare primitivă a capitalurilor inițiale moșierești, comerciale, industriale sau bancare (de camătă sau zărăfie). Privilegiile, monopolurile, imunitățile, scutirile, avantajele și favorurile, de natură boierească și sudită, au fost singurele care au permis desfășurarea în bune condițiuni a activităților economice productive moșierești, comerciale, industriale sau bancare (de camătă sau de zărăfie), cele datorită cărora, în ultimă instanță, s-a constituit capitalismul valah și modernitatea în varianta răsăriteană. Ceea ce a fost blamat și dezavuat în Occident (privilegiile, monopolurile, imunitățile, scutirile, avantajele și favorurile, în contra ordinii de drept și a legii atotputernice) a permis în răsăritul Europei, dar mai ales în Țara Românească, constituirea, în cele din urmă, a unei economii de piață (relativ) funcționale și a unei modernități specifice (relativ) viabile⁶.

Monopolul politic exercitat, între 1700-1916, de către marea boierime valahă, în Țara Românească (până la 1862) / în România (după 1862)

Ridicată din rândul stăpânilor de moșii, deținătorilor de sate, ocine, vii, pășuni, turme de vite, țărani dependenți și robi țigani sau dintre conducătorii unor cete militare care se remarcă în războaie, sub steag domnesc, instituția boieriei (atestată încă din secolul al X-lea), a precedat, în Țara Românească, cu mult întemeierea statului valah (în veacul al XIV-lea). Vreme îndelungată, până în secolul al XV-lea, boieria valahă a fost perfect condiționată de stăpânirea de pământ, iar rangul boieresc de întinderea posesiunilor moși-

⁶Fenomenul „utilizării structurilor feudale ca suport în procesul de dezvoltare a pieței capitaliste și a instituțiilor moderne” (pentru spațiul răsăritean, și implicit valah, al Europei) a fost sintetizat de Maria Larionescu et al. (2006, 35) în capitolul „Ciclul răsăritean al capitalismului european și clasa mijlocie din România”, ca fiind o „consecință paradoxală” a procesului de întârziere a relațiilor feudale („de circa una-două secole față de țările Europei occidentale”) și de apariție, de abia în secolul al XIX-lea (dacă socotim drept „moment inaugural” Adrianopole – 1829), a „structurii sociale capitaliste”. De altfel, încadrarea generală a societății românești în marele ciclu al disoluției feudalismului și dezvoltării capitalismului specific Europei răsăritene a fost definită și de H.H. Stahl (în „Contribuții la studiul satelor devălmașe românești”) „printr-o întârziere a relațiilor feudale până în vremea pătrunderii în agricultură a influenței capitaliste a pieței interne și externe și o întrebuițare a acestor forme feudale în scopuri capitaliste” (Larionescu et al. 2006, 32).

erești, astfel că, în sfatul domnesc, la care participau boieri (fără dregătorii în stat) și dregători (slujbași domnești), primii (care erau desemnați în documente cu titlul de jupan sau vlastelin) erau permanent menționați înaintea slujitorilor domnești. Cu timpul, însă, dregătorii au început tot mai des să fie numiți cu titlul de boier, până când, în secolul al XVII-lea, boieria ajunge, *de facto*, sinonimă cu dregătoria. La 1739, în vremea domniilor fanariote, prin „reforma” lui Constantin Vodă Mavrocordat, care statuează un nou cadru pentru organizarea și funcționarea boierimii valahe, această situație este sancționată inclusiv *de jure*, urmând a fi socotiți boieri doar cei care dețineau dregătoria în divanul valah. Începând, deci, cu secolul al XVIII-lea, și până la suprimarea privilegiilor boierești, prin Convenția de la Paris, la 1858, instituția boieriei ajunge să derive exclusiv din dregătorie (în vreme ce rangul boieresc este determinat de treapta dregătorească ocupată). În perioada în care boieria s-a întemeiat pe stăpânirea de pământ, calitatea de boier a avut un caracter ereditar. Când boieria a ajuns să derive din dregătorie, boierii aveau dreptul să păstreze titlul de dregător, pe viață, chiar și după ieșirea din slujba cu care îi învrednicise domnul, cu mențiunea că rangul era netransmisibil (Cernovodeanu, Gavrilă 2002, 2-3; Sachelarie, Stoicescu 1988, 52-53; Giurescu 1920; Djuvara 2010).

Din vechime, marile boierii ale Țării Românești erau în număr de 19, de la marele ban la clucerul de arie. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, mai cu seamă sub domnia lui Alexandru Vodă Ipsilanti (1774-1782 și 1796-1797), din cele 19 mari boierii, printr-un proces rapid de segmentare și diferențiere, s-au format trei trepte boierești distincte: marile dregătorii de starea I (mare ban, mare vornic, mare logofăt, mare vistier, mare spătar, mare postelnic, mare agă), dregătoriile de starea II (clucer, căminar, paharnic, stolnic, comis) și cele de starea III (serdar, medelnicer, sluger, pitar, armaș, portar, șătrar, clucer de arie). Concomitent cu acest proces sever de separare și fracționare în interiorul fostelor boierii de rangul I, recent constituitele dregătorii de starea II și III au început să devină rapid onorifice (fără portofoliu), iar beneficiarii acestora (trecuți, oricum, în tabla vistieriei cu drepturile și numărul de scutelnici, potrivit rangului lor, obținut, de regulă, prin „dare de bani”), urmând să fie denumiți *paié*, *paia* sau *proiu* (adică, fără funcții efective), în vreme ce

titularii dregătorilor efective (cu portofoliu) vor fi numiți *halé* sau *halea* (Fotino 1859, 265-302; Ciobotea 1992, 51-52; Cernovodeanu, Gavrilă 1991, 54-55; Cernovodeanu, Gavrilă 2002, 3; Sachelarie, Stoicescu 1988, 53; Djuvara 2010, 46).

În cele din urmă, am ales să studiem marile demnități ministeriale sau prim-ministeriale (pentru modernitate) și marile dregătorii sau boierii de rangul sau de clasa I, de sfat sau de divan (pentru pre-modernitate), întrucât acestea au presupus permanent, de la 1700 la 1916, exercitarea prerogativelor guvernamentale asupra Țării Românești și României, atât sub „vechiul regim agrar feudal” (până la 1829) și în „era nouă burgheză revoluționară” (1829-1866), cât și în „era mercantilismului român” (după 1866)⁷, pornind de la premisa că nu se poate argumenta temeinic extincția sau „decăderea” politică a unei întregi categorii sociale, cum este marea boierime valahă, așa cum procedează Ștefan Zeletin (1991, 87 și 93), când afirmă că aceasta „murea singură de moarte bună”, la 1866, în condițiile în care a guvernat neîntrerupt Țara Românească, de la 1700 la 1916 (în proporții diferite, de la o epocă la alta), așa după cum rezultă și din Anexele 1, 2 și 3. Pe de altă parte, prin reorganizarea statului valah, în veacul al XIX-lea, atribuțiile marilor dregătorii sau boierii premoderne de starea sau de clasa I (de sfat sau de divan) vor fi preluate, în general, de ministerele statului român modern de mai târziu.

Am considerat că pentru perioada care face obiectul de interes al acestui articol, semnificative pentru relevarea conceptului de mare boierime valahă, privilegiată în mod tradițional în statul valah, sunt 23 de mari familii⁸. Facem precizarea că ni-

⁷ Conceptele teoretice utilizate îi aparțin lui Ștefan Zeletin (1991, 68-69 și 101-108) și au fost dezvoltate în lucrarea citată (ideea de „vechi regim agrar feudal” precum și cea de „eră nouă burgheză revoluționară” în capitolul I, iar conceptul de „eră mercantilistă” în capitolul II), însă sunt vag și imprecis definite, fiindu-le atribuite, în buna tradiție marxistă, mai curând anumite tipuri de activități sau îndeletniciri economice specifice: până la 1829 – „vechea producție agrară feudală, bazată pe raporturi de autoritate și supunere”; între 1829-1866 – „noul mod burghez de circulație a mărfurilor, bazat pe egalitatea valorilor de schimb și egalitatea și libertatea persoanelor ce îndeplinesc schimbul”; după 1866 – „crearea mijloacelor de comunicație, crearea instituțiilor de credit, unificarea în toate manifestările vieții publice, ocrotirea industriei indigene”. Cu privire la fixarea temporală a „erei mercantiliste”, Ștefan Zeletin (1991, 108) precizează că la momentul publicării lucrării, în 1925, România se afla „deocamdată în plină eră mercantilistă”.

⁸ 16 dintre aceste mari familii boierești ale Țării Românești au o veche obârșie „de neam” moldav (Racoviță) sau valah: Bălăceanu (moșia de baștină: Balaciu – județul Teleorman),

căieri în cuprinsul lucrărilor citate, Ștefan Zeletin nu definește în niciun fel conceptul de „boierime”, de „mare boierime”, de „clasă stăpânitoare”, de „clasă conducătoare” sau de „clasă cârmuitoare”, pe care le folosește alternativ și haotic pentru a desemna o aceeași categorie socială: marea boierime („conservatoare, reacționară și retrogradă”), pe care o contrapune total boierimii mici și boiernașilor („un grup revoluționar, liberal, democratic”) – vezi Zeletin (1991, 72-73 și 75). În cazul de față, criteriile de identificare a marilor familii boierești valahe au fost, de regulă, următoarele (în acord cu abordările teoretice invocate anterior):

- Origine nobiliară mai veche de secolul al XVI-lea (indiferent de proveniență).
- Familie stabilită în Țara Românească și aflată în funcțiune dregătorească (indiferent de rang) în principatul valah cel puțin din secolul al XVII-lea.
- Familie exercitând cu regularitate în secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, atât înainte cât și după 1739, principalele dregătorii valahe asimilate primei stări, într-o manieră consecutivă (de către cel puțin un reprezentant al fiecărei generații din fiecare familie boierească în parte) și permanentă (cel puțin un reprezentant al fiecărei generații din fiecare familie boierească să fie cvasi-permanent în exercițiul unei dregătorii predominant de prima stare – să reiasă

Băleanu (moșia de baștină: Bălenii – județul Dâmbovița), Câmpineanu (moșia de baștină: Câmpina – județul Prahova), Crețulescu (moșia de baștină: Crețulești – județul Ilfov), Dudesco (moșia de baștină: Dudești – județul Ilfov), Fălcoianu (moșia de baștină: Fălcoiul – județul Romanai), Filipescu (moșia de baștină: Filipeștii – județul Prahova), Florescu (moșia de baștină: Florești – județul Prahova), Golescu (moșia de baștină: Golești – județul Mușcel), Grădișteanu (moșia de baștină: Grădiștea – județul Ilfov), Greceanu (moșia de baștină: Grecii – județul Ilfov), Năsturel-Herescu (moșia de baștină: Herești – județul Ialomița), Slătineanu (moșia de baștină și alte proprietăți în orașul Slatina), Știrbei, Văcărescu (moșia de baștină: Văcărești – județul Dâmbovița). Familia Cantacuzino este de origine imperială bizantină, Brâncoveanu de origine sârbă, Ghica de origine albaneză, Hrisoscolec și Șuțu de origine bizantină, Manu și Rosetti de origine italiană și bizantină. În ceea ce privește filiația, originea nobiliară și activitatea dregătorească a marii boierimi valahe a fost utilizată lucrarea lui Octav-George Lecca (Lecca f.a.), întrucât este „singura culegere de genealogii boierești publicată până astăzi în România”. Cât privește controversele, stărnite în epocă, privitoare la opera științifică a lui Octav-George Lecca (un „deschizător de drumuri” în domeniul cercetării genealogice românești), semnatarul acestor rânduri se alătură opiniei exprimate de Ștefan Gorovei, citat de Mihai Dimitrie Sturdza (2004, 12). Astfel, oricâte lipsuri ar avea lucrările genealogice de pionierat ale lui Lecca, acestea sunt „indispensabile specialistului – întâi pentru că sunt singurele; apoi pentru că ele dau un punct de pornire, fie și greșit, pentru o cercetare”.

că politica este o meserie, iar nu un accident în familia respectivă).

- Familie deținătoare a unei întinse stăpâniri moșierești (criteriul ancestral de recunoaștere și identificare a boieriei în Țara Românească, până la 1739).

Primul criteriu urmărește să scoată în evidență noblețea și „obârșia superioară” (valahă sau străină) a boierimii valahe, criteriul doi și trei dorește să scoată în relief puterea politică și apartenența la „protipendadă” (în accepțiunea efectivă a termenului, de început de secol al XIX-lea), iar criteriul economic al patrulea – posesiunile moșierești semnificative ale clasei dominante din Țara Românească. Prin urmare, nu au fost luate în considerare niciuna dintre familiile boierești care nu au îndeplinit vreunul dintre aceste criterii.

De-a lungul întregului secol al XVIII-lea (între 1700-1800), deci sub „vechiul nostru regim agrar feudal”, așa cum numește Ștefan Zeletin (1991, 69) perioada de până la 1829, cele 23 de mari familii boierești au monopolizat în proporție de 70% dregătoriile de starea I ale divanului valah, astfel încât, împreună au ocupat 81% din dregătoriile de mare ban, 76% din funcțiunile de mare vornic⁹, 80% din posturile de mare logofăt¹⁰, 77% din dregătoriile de mare vistier, 63% din posturile de mare spătar, 44% din funcțiile de mare postelnic și 49% din dregătoriile de mare agă¹¹. Așa după cum rezultă și din Anexa 1, din punct de vedere numeric, dintr-un total de 660 de persoane care au ocupat, de-a lungul întregului veac al XVIII-lea, dregătoriile de prima stare ale divanului valah (mare ban, mare vornic, mare logofăt, mare vistier, mare spătar, mare postelnic, mare agă), 462 dintre acestea au aparținut celor 23 de mari familii boierești (Rădulescu 1972, 114-309).

La începutul secolului al XIX-lea, în vremea domniei lui Constantin Vodă Ipsilanti în Țara Românească (1802-1806), conform unei condici întocmită de administrația militară țaristă de ocupație, „cu boierii ce sunt știuți că și-au cinurile din vremea Domniilor, până la vremea Măriei Sale Domnului Constantin Ipsilanti”, cele 23 de mari

familii boierești valahe monopolizaseră în proporție de 75% principalele dregătorii din prima clasă (Rosetti 1909, 101-102).

La un rezultat similar ajunge și Neagu Djuvara (2010, 45), într-o lucrare în care aserțiază că procedând „la sondaje în 100 de documente, emanând de la divanul Țării Românești, între 1771 și 1848, în scopul de a descoperi care a fost procentul membrilor fostelor familii de mari boieri¹² autohtoni printre dregătorii din ultimii 50 de ani ai epocii fanariote (1771-1821) și din primul sfert de veac după reșezarea domniilor pământene (1822-1848)”, constată că „proporția membrilor proveniți din vreo 20 de mari neamuri ale țării rămăsesse aceeași înainte și după 1821, circa 70%”.

În perioada 1829-1832, conform catagrafiilor din 1829, 1831 și 1832, publicate de Ioan Filitti (1929), în Țara Românească existau 70 de mari boieri de clasa I (aparținând în proporție de 70% celor 23 de mari familii boierești valahe), 578 de boieri (162 de boieri în clasa II și 416 boieri în clasa III) și 380 boiernași (în clasele IV și V). În total 1.028 de mari boieri, boieri și boiernași la o populație de 1.920.590 de locuitori (în 1831), ceea ce înseamnă 0,54 boieri la 1.000 locuitori (1 boier la aproximativ 2.000 locuitori), sau 766 de familii boierești la aproximativ 380.000 de familii valahe, ceea ce înseamnă, 1 familie boierească la fiecare 500 de familii valahe. Această proporție, care evidențiază cu claritate cât este de neîntemeiată învinuirea adusă ultimelor domnii fanariote cum că ar fi distribuit boierii cu nemiluita, nu numai că nu este mare deloc, dar este cu mult inferioară, chiar, față de proporția nobilimilor occidentale în totalul populației vest-europene. În Franța, spre exemplu, în 1787, în ajunul prăbușirii *Vechiului Regim* erau cel puțin 360.000 nobili la o populație de 26.000.000 de francezi, ceea ce înseamnă 13,85 de nobili la 1.000 de locuitori (1 nobil la 72

⁹ Inclusiv vornic de Țara de Sus, vornic de Țara de Jos, vornic III, vornic IV, vornicul obștirii, vornicul poliției și vornicul de Târgoviște.

¹⁰ Inclusiv logofăt de Țara de Sus, logofăt de Țara de Jos și logofătul obiceiuilor.

¹¹ Fac precizarea că o persoană a fost numărată de tot atâtea ori câte dregătorii a ocupat în veacul al XVIII-lea, în divanul valah.

¹² Printre cele 21 de mari familii boierești valahe cercetate, Neagu Djuvara (2010, 45) remarcă „o puternică concentrare în primele zece și, mai cu seamă [...] în cele trei care se găsesc [...] în fruntea <plutonului>, Filipeștii, Văcăreștii și Ghiculesții”. Astfel, potrivit cercetărilor istoricului mai sus citat (comparabile cu rezultatele la care am ajuns noi în Anexele 1 și 2), „între 1771 și 1848, din 267 de nume aparținând categoriei de foști mari boieri, 228, adică 85%, aparțin acelor zece familii, dintre care șapte Filipești apar de 38 de ori, nouă Văcărești de 33 de ori și șapte Ghica de 30 de ori! Celelalte șapte familii în ordinea frecvenței sunt: Racoviță, Știrbei (vechi), Krețulescu, Brâncoveanu, Goleșcu, Grădișteanu și Bălăceanu. Desigur, câteva nume sonore lipsesc în enumerație, ca Băleanu, Cămpineanu, Dudescu, Florescu, Grecianu, Năsturel-Herescu, dar vor reapărea cu încetul”.

de locuitori). În 1857, cu numai un an înaintea desființării oficiale a boieriei, ca instituție, conform unei statistici întocmite de Ministerul de Finanțe, în Țara Românească existau 5.386 de boieri (din toate cele cinci trepte, atât civili, cât și militari) la o populație totală de 2.330.760 de suflete, ceea ce înseamnă 1 boier la fiecare 433 locuitori (Filitti 1929, 3-7 și 69-71; Filitti 1932, 38-40).

O opinie relativ similară exprimă și genealogistul Mihai Dimitrie Sturdza (2004, 11), în ceea ce privește numărul familiilor boierești moldovo-valahe, care nu a fost niciodată disproporționat de mare, prin raportare la slaba populare a celor două principate dunărene și prin comparație cu celelalte state mari ale Europei Occidentale. Spre deosebire de Ioan Filitti, Mihai Sturdza remarcă o anumită concordanță statistică a procentajului reprezentat de boierimea română sau de nobilimea occidentală în rândul populației generale, care variază între 1-1,5%.

Între 1837-1858, deci în plină „eră nouă burgheză revoluționară”, așa cum numește Ștefan Zeletin (1991, 69) perioada cuprinsă între 1829-1866, potrivit *Arhondologiilor Țării Românești* publicate de Paul Cernovodeanu și Irina Gavrilă (2002, 49-172), cele 23 de mari familii boierești valahe au ocupat în proporție de 58% rangurile administrative sau cinurile boierești de clasa I, astfel că, așa după cum rezultă și din Anexa 2, împreună au monopolizat efectiv boieria (devenită onorifică) de mare ban¹³ (în proporție de 100%), au deținut 64% dintre funcțiunile de mare vornic¹⁴, 61% din dregătoriile de mare logofăt¹⁵, 59% din demnitățile de mare postelnic și 43% din boieria de mare agă. Din punct de vedere numeric, dintr-un total de 210 persoane cunoscute ca posedând, între 1837-1858, un cin administrativ de clasa I (mare ban, mare vornic, mare logofăt, mare vistier, mare postelnic, mare agă), acordat prin pitac domnesc, 123 dintre acestea au aparținut celor 23 de mari familii boierești¹⁶.

¹³ Inklusiv baș-boier (un singur caz).

¹⁴ Inklusiv mare vornic de oraș, mare vornic III și mare vornic IV.

¹⁵ Inklusiv mare logofăt de Țara de Sus, mare logofăt al Credinței, mare logofăt al Dreptății, mare logofăt de Obiceiu, mare logofăt de pricini străine.

¹⁶ Facem precizarea că o persoană a fost numărată de tot atâtea ori câte dregătorii a ocupat între 1837-1858. Se remarcă, totodată, faptul că principala „poartă” de acces către principalele demnități ale statului valah (de starea I) a reprezentat-o boieria de mare agă, ultima poziție a primei trepte (în condițiile în care aceasta era asimilată favorabil cu rangul de colonel în recent înființata armată valahă).

În ciuda sporirii de nu mai puțin de cinci ori, de la 1831 și până la 1857, a numărului de boieri (în majoritatea covârșitoare a cazurilor prin inserția elementelor burgheze recent îmbogățite în rândurile boierimii inferioare de clasa a II-a și a III-a) această creștere nu a afectat deloc marea boierime valahă, numai „vre-o 23 indivizi din celelalte familii s’au putut ridica până la rangul de agă” (ultimul grad al primei stări), și aceasta, mai ales, datorită înaintării în gradul de colonel în cadrul oștirii, gradele ofițerești fiind favorabil asimilate treptelor boierești pentru a atrage în acest fel ofițeri bine educați din rândurile boierimii în tânăra armata valahă recent constituită¹⁷ (Filitti 1929, 72).

Nici clasa a II-a (rezervată, în virtutea obiceiului, boierilor vechi de neam, dar de rang secund, cu un blazon senioral tot atât de nobil ca și cel al mării boierimi valahe, și care în tot secolul al XVIII-lea și în prima jumătate a secolului al XIX-lea au stat permanent în umbra marilor boieri, exercitând dregătoriile secunde) nu a fost foarte grav afectată, pe lângă ocupanții „de drept” (vechea boierime secundară valahă), reușind să mai ocupe trepte boierești de gradul al II-lea numai căpitani și maiorii oștirii valahe (datorită echivalării gradelor ostășești cu rangurile boierești) și cei mai bogați dintre mării negustori angroșiști (importatori-exportatori) sudiiți (sau supuși străini) din Țara Românească, precum și mării bancheri. Ștefan Hagi Moscu și Chiriac Polizu, spre exemplu, amândoi mari negustori și bancheri, care împumutau cu sume fabuloase până și vistieria valahă, au ocupat numai o boierie de treapta a II-a, cea de căminar (aceasta nefiind nici măcar prima treaptă a stării a doua).

„În schimb, numărul titularilor cinurilor mai modeste a sporit simțitor” („ajunseseră serdari ca măgarii” și „pitarii ca țântarii”), mai cu seamă în ceea ce privește boierii inferioare de clasa a III-a (serdar, pitar și conțopist), astfel că, în ajunul desființării instituționale a boierii în 1858 (prin articolul 46 al Convenției de la Paris) deținerea de către reprezentanții mai mari sau mai mici ai burgheziei comerciale, bancare sau industriale a

¹⁷ Astfel gradul ostășesc de sublocotenent (praporgic) era asimilat cu rangul boieresc (de clasa a III-a) de pitar, gradul de locotenent (parucic) cu rangul de serdar (tot de treapta a III-a), gradul de căpitan cu rangul de paharnic (de treapta a II-a), gradul de maior cu rangul de clucer (tot de treapta a II-a), iar gradul de colonel (polcovnic) cu rangul boieresc de agă (ultima treaptă a stării I) (Filitti 1929, 72).

unor astfel de cinuri mai modeste, reprezenta încununarea supremă a succesului în afaceri, succes pe care statul valah, în mod firesc, îl recunoștea și aprecia prin acordarea unor astfel de ranguri inferioare (Filitti 1929, 72).

În primii trei ani de domnie a lui Alexandru Ioan Cuza (24 ianuarie 1859-22 ianuarie 1862), când domnitorul a administrat Principatele Unite ale Țării Românești și Moldovei cu ajutorul a două guverne separate, constituite la București și la Iași, cele 23 de (foste) mari familii boierești valahe au monopolizat portofoliul de prim-ministru al guvernului provincial muntean, de la București, în proporție de 78% (în 7 cazuri din 9 totale) și au ocupat demnitatea de ministru în aceste cabinete muntene în proporție de 45% (42 de cazuri din 93 de poziții ministeriale totale – titulare, *ad-interim* sau *prin cumul*). În perioada 1862-1916, după unificarea formațiunilor guvernamentale provinciale de la Iași și București, într-un singur guvern central, național și unitar al României, reformă administrativă realizată de Alexandru Ioan Cuza, la 1862, cele 23 de (foste) mari familii boierești valahe au ocupat portofoliul de prim-ministru al României în 40% din cazuri, iar demnitatea de ministru, în aceste cabinete, în proporție de 23%. În total, în perioada cuprinsă între 1859-1916, care acoperă „era mercantilismului român” (Zeletin 1991, 101), cele 23 de (foste) mari familii boierești valahe au deținut portofoliul de prim-ministru (al Țării Românești sau al României) în 46% din cazuri, iar demnitatea de ministru, în cabinetele valahe sau naționale, în proporție de 26%¹⁸ (vezi Anexa 3).

Reiese, credem noi, destul de evident din această situație prezentată mai sus, faptul că marea boierime valahă traversează, din punct de vedere politic, cu relativ succes „era nouă burgheză revoluționară”, cuprinsă între 1829-1866, iar „decăderea politică” și pierderea statutului de „clasă conducătoare”, pe care se grăbește să le clameze Ștefan Zeletin, la 1925, când publică „*Burghezia română. Originea și rolul ei istoric*” (1991, 91 și 93), sunt teze false sub aspect istoric, în condițiile în care afirmațiile sociologului român potrivit cărora, la 1866, „ruina boierimii era sfârșită”, iar

aceasta „murea singură de moarte bună”, nemai-fiind „decât o umbră din trecut”, nu se pot susține cu argumente științifice, întrucât, dacă analizăm numai originea socială a primilor miniștri care au condus cele 59 de cabinete ale Țării Românești și ale Moldovei (între 1859-1862, în cadrul Principatelor Unite) sau ale României (între 1862-1916), în proporție de 95% aceștia au fost mari boieri munteni sau moldoveni (excepție făcând numai familiile boierești Brătianu și Bosianu – de rang secund în Țara Românească), doar trei cabinete fiind conduse de doi premieri care nu aveau origine socială boierească: Titu Maiorescu (de două ori premier) și Petre Aurelian (o singură dată premier).

Vom arăta în cele ce urmează că și teza privitoare la extincția sau „ruina” economică a marii boierimi valahe este neconformă cu realitatea istorică și, deci, falsă din punct de vedere științific.

Activitățile economice capitaliste desfășurate de către marea boierime valahă la sfârșit de „vechi regim agrar feudal” (1774-1829) și în „era nouă burgheză revoluționară” (1829-1866)¹⁹

În lucrarea „*Geneza burgheziei în Principatele Române: (a doua jumătate a secolului al XVI-lea - prima jumătate a secolului al XIX-lea): preliminariile unei istorii*”, Alexandru-Florin Platon (1997, 216 și 253-254) remarcă „un clișeu tradițional, de inspirație marxistă”, care s-a străduit ani îndelungați să evidențieze faptul că între modernitate (în sensul cel mai larg al cuvântului) și capitalism, pe de o parte, iar pe de altă parte, între modernitate și categoria „conservatoare, reacționară și retrogradă” a boierimii feudale (considerată de către Ștefan Zeletin a fi „o specie pe cale de dispariție”, irevocabil „condamnată” la pieire de către istorie și incapabilă de a se moderniza și adapta „noului”) ar fi existat o incompatibilitate de principiu. De aici și până la teza de inspirație marxistă a „decăderii” aristocrațiilor în epoca modernă nu a mai fost decât un pas, repede făcut de către acei istorici și sociologi (cum este și Ștefan Zeletin), care au crezut că pot identifica, în

¹⁸ Facem precizarea că o persoană a fost numărată, conform datelor și informațiilor prezentate în „Istoria Guvernelor României” (Neagoe 1999), de fiecare dată când a fost desemnată să ocupe o demnitate de prim-ministru sau de ministru (ca titular, *ad-interim* sau *prin cumul*), în perioada analizată.

¹⁹ Am apreciat că momentul de început al sfârșitului „vechiului regim agrar feudal” este reprezentat de Pacea de la Kuciuk-Kainargi, din 1774, care a limitat monopolul otoman exercitat asupra exporturilor valahe, în condițiile în care Pacea de la Adrianople, din 1829, conferă Principatelor Dunărene libertatea totală a comerțului și implicit eliminarea completă a acestui monopol comercial din partea puterii suzerane.

mod limpede, cum anume a afectat constituirea statului (român) modern, a economiei capitaliste (de piață) și a societății industriale, elitele sociale – nobilimile occidentale sau boierimile răsăritene – ale vechilor regimuri feudale. Ascensiunea capitalismului și a burgheziei ar fi provocat, potrivit acestui stereotip marxist, împărtășit și de Ștefan Zeletin (1991, 72 și 87-94), declinul iremediabil al „vechiului regim feudal” și al clasei sale dominante „conservatoare, reacționară și retrogradă”, a cărei rezistență „obstinată” ar fi fost apoi definitiv înfrântă prin revoluțiile din secolele XVIII-XIX. Veacul al XIX-lea ar fi reprezentat, așadar, epoca triumfului burghez prin excelență și, deopotrivă, a principiilor capitaliste și democratice, după cum, pe revers, el ar fi devenit și epoca deplinei extincții a claselor nobiliare și a sistemului feudal, o perioadă care ar fi însemnat, în cazul românesc, potrivit lui Ștefan Zeletin, „ruina vechii noastre boierimi”, „decăderea atât de repede și de jalnică a vechii clase boierești”, astfel că, „numai în câteva decenii din vechea aristocrație agrară nu mai rămăsese decât o jalnică ruină”. În cazul boierimii valahe, sociologul român apreciază că aceasta „se arată aproape nedestoinică de luptă, în treizeci de ani ruina era sfârșită; nu mai rămâneau, în 1866, decât fărâme din puterea ei, care în urmă au dispărut de asemenea cu desăvârșire” (Zeletin 1991, 91).

Cu privire la „temeiul puterii economice a boierilor”, un punct de vedere asemănător este adoptat și de istoricul Neagu Djuvara (2010, 60), care afirmă că, în perioada 1830-1920, „boierimea română, în marea ei majoritate, a fost lipsită cu desăvârșire de simțul economic modern”, iar cele „câteva încercări de investiție în industrie, de pildă”, sunt „rarisime” și „au dat greș” („încă de la sfârșitul veacului al XVIII-lea”). De asemenea, apare ca „izbitoare”, „absența de investiții în agricultură”.

Adaptând, la spațiul românesc de secol al XIX-lea, modelul teoretic utilizat de G. Eyal, I. Szélenyi și E. Townsley (2001, VIII), pentru a explica tranziția de la comunism la capitalism, de la sfârșitul secolului al XX-lea, în statele Europei centrale și răsăritene, ne putem întreba, și noi, în mod legitim cu privire la modul în care s-a desfășurat tranziția valahă de la „vechiul regim agrar feudal” la „era nouă burgheză revoluționară”: cum se poate oare construi capitalismul în locul considerat „cel mai puțin potrivit” (pe ruinele „vechiului regim agrar

feudal”), de către agenții cei mai puțin potriviți (elita politică „conservatoare, reacționară și retrogradă” a „vechiului regim agrar feudal”) și cu o ideologie politică dominantă oarecum improprie capitalismului în fazele sale inițiale (cea conservatoare)?

În acest sens, facem precizarea că – distanțându-ne de autorii citați mai sus – împărtășim punctul de vedere exprimat de Alexandru-Florin Platon (1997, 136-139 și 233-234), potrivit căruia „aproape nimic nu tulbură traiectoria perfect ascensională a claselor dominante în viața politică și socială” est-europeană, în plin secol al XIX-lea. În „era nouă burgheză revoluționară” boierimea valahă (dar și celelalte nobilimi răsăritene) rămân în posesia neștirbită a puterii, își păstrează quasi-intacte privilegiile și impun cu autoritate regulile jocului social, politic și economic. Dacă în Apusul continentului „înnoirile modernizatoare” s-au produs mai degrabă în afara structurilor aristocratice, uneori, chiar și prin dislocarea nobilimilor tradiționale, sau chiar în opoziție cu ele (deși acest lucru a reprezentat mai degrabă o excepție), la periferia răsăriteană a continentului european (inclusiv în Țara Românească), acest proces de tranziție de la „vechiul regim agrar feudal” la „era nouă burgheză revoluționară”, a fost coordonat de către boierimile regionale, „noul” apărând în interiorul structurilor boierești, prin adaptarea formelor și realităților tradiționale precapitaliste, la noile condițiuni de dezvoltare economică capitalistă, ceea ce a generat, configurații considerate „hibride” (prin raportare la modelul occidental considerat „original”). Dacă despre elitele tradiționale vest-europene se poate spune la limită că s-au adaptat ipostazelor „noului”, apărute în afara lor, sau create independent de ele, în ceea ce privește partea răsăriteană a continentului european, clasele sociale dominante au inițiat și condus ele însele prefacerile economice, sociale și politice (inclusiv diversele mișcări naționale) din regiune, imprimând întregului proces un sens compatibil cu propriile lor interese. Tocmai de aceea, cu referire la procesul răsăritean de tranziție la modernitate, s-a vorbit despre „întârziere a relațiilor feudale”, „dezvoltare [capitalistă] întârziată”, „persistență a feudalismului” și despre „a doua șerbie”, ca și cum ar exista un singur tip de modernitate (de factură apuseană) care nu ar admite replică, și anumite „drepturi de copyright” asupra tranziției de la feudalism la capitalism de-

ținute în mod exclusiv de către societățile occidentale²⁰. Evoluțiile istorice din Europa de răsărit ilustrează o variantă originală de a accede la nou – prin adaptarea și transformarea structurilor economice, sociale și politice tradiționale existente – care nu s-a sustras câtuși de puțin tendinței generale a veacului, chiar dacă ritmul acesta de dezvoltare a fost mai lent. În acest fel clasele dominante est-europene s-au „salvat” istoricește de la dispariție politică și ruină economică (re)legitimându-și supremația pe baze moderne, capitaliste de astă dată. De fapt, elitele tradiționale boierești au continuat să joace în transformarea capitalistă a acestor regiuni răsăritene un rol politic, economic și social dominant (prin controlul quasi-total exercitat asupra statului, pe care l-au utilizat sistematic în politica de reforme și în procesul acumulării primitive a capitalurilor inițiale moșierești, comerciale, industriale sau bancare), dirijând procesul de tranziție nu numai din punct de vedere programatic, ci și pragmatic, prin implicarea activă în diverse ocupațiuni economice nu doar de natură agrară, ci și comercială și industrială de tip manufacturier.

Prin urmare, în termenii lui G. Eyal, I. Szelényi și E. Townsley (2001), pe întreaga durată a procesului de tranziție de la feudalism la capitalism, marea boierime valahă a rămas permanent în posesia neștirbită a capitalului politic și a prestigiului social intact, reușind cu succes și utilizând pârghiile de stat (privilegii, monopoluri, scutiri, împrumutări, diverse tipuri de salarizare și remunerare), să își consolideze capitalul economic (pe baze capitaliste) și să acumuleze capital cultural (printr-o migrație temporară masivă a fiilor de boieri la studii în vestul Europei, după 1829).

Altfel spus, o analiză amplă a activităților economice capitaliste dezvoltate în Europa răsăriteană (și deci, și în principatul valah) va trebui, în mod necesar, să-și extindă domeniul de interes dinspre

²⁰ În ceea ce privește procesul de tranziție de la feudalism la capitalism, în capitolul „Ciclul răsăritean al capitalismului european și clasa mijlocie din România”, Maria Larionescu et al. (2006, 35-38) subliniază, pe de o parte, „utilizarea [de către clasa boierilor] a structurilor feudale ca suport în procesul de dezvoltare a pieței capitaliste și a instituțiilor moderne” (caracteristica comună întregului spațiu est-european), iar pe de altă parte, „o serie de particularități specifice structurii și organizării sociale mai complicate și mai diversificate a societății românești”, cum ar fi, „coabitarea comunităților sătești aservite, libere, mixte”, „caracterul devălmaș foarte marcat al acestor comunități sătești” și „instituțiile de drept obișnuielnic” (vezi H.H. Stahl – „Contribuții la studiul satelor devălmașe românești”).

burghezia comercială și spre boierimile naționale, ca agenți deopotrivă de importanți ai „noului” în această regiune (Platon 1997, 140-141).

Semnificativă în acest sens apreciem că este „imaginea tipică a membrilor comunităților teritoriale medievale” (și avem în vedere mai cu seamă stăpânii de moșii), care încumbă, potrivit Mariei Larionescu et al. (2006, 33-35), o populație interesată, sub aspect economic, numai de asigurarea veniturilor constante care să îi permită să ducă *trail cu care era obișnuită*. Cercetările economistului polonez Witold Kula privind teoria economică a sistemului feudal confirmă faptul că proprietățile deținute de nobilimea poloneză din epocă se abat de la legile economiei clasice: „creșterea prețurilor la seară era însoțită de măsuri de scădere a producției (o atenuare a presiunilor asupra șerbilor) și invers, scăderea prețurilor conducea la măsuri de creștere a producției prin presiuni exercitate asupra sătenilor”. Aristocrației secolului al XVII-lea (și implicit boierimii valahe), nu îi era în niciun fel caracteristică dorința de câștig și nici nu își fixase ca intenție obținerea de venituri cât mai mari (*apud* Burke 1999, 58-59). H.H. Stahl (în „Contribuții la studiul satelor devălmașe românești”) a evidențiat faptul că preschimbarea stăpânilor de moșii în întreprinzători agricoli, animați de dorința personală de câștig, nu se putea înfăptui decât sub impactul major al unui factor exterior economiei feudale: apariția și extinderea pieței capitaliste și a economiei bănești, care „au spart plafonul vechilor nevoi seniorale, altădată reduse la satisfacerea gospodăriei casnice închise, iar acum transformate în nevoile fără saț ale pieței”. Împinși de noile necesități bănești, stăpânii de moșii și sate își „autonomizează gospodăria” și, sub influența pieței capitaliste, dizolvă vechile rânduiele obișnuielnice (de sorginte feudală), adică își scot loturile (delnița boierească) din folosința agricolă comună, comasează terenuri (inclusiv prin deposedarea, respectiv exproprierea, țărănimii clăcașe și a țărănimii libere moșnenești), defrișează pădurile, deștelenesc pășunile, introduc culturi și tehnologii noi²¹, perturbând grav sistemul tradițional de organizare feudală (inclusiv prin îngrădirea progresivă a liberului acces al clăcășimii valahe la arăturile, curăturile, pădurile și

²¹ La 1835, are loc, în prezența domnului Alexandru Vodă Ghica, prima demonstrație practică cu mașini agricole mecanizate din Țara Românească, chiar pe una dintre moșiile familiei Ghica din apropiere de București, la Pantelimon (Deac 1984, 41).

dumbrăvile, imașurile și izlazarile aflate până la această dată în folosință comună).

În contextul creșterii puternice a exportului de vite, după 1774, iar mai apoi, după 1829, și a exportului de cereale, având în vedere creșterea producției agricole și a schimbului internațional de mărfuri agrare, și ținând cont de intrarea tot mai accentuată a Țării Românești în circuitul piețelor internaționale europene, marile familii boierești valahe au dezvoltat, între 1774-1866, în perioada de sfârșit al „vechiului regim agrar feudal” (de până la 1829) și în „era nouă burgheză revoluționară” (1829-1866), o gamă largă și diversificată de activități economice care au permis și favorizat acumularea primitivă a capitalului inițial moșieresc, comercial, industrial și bancar. Între aceste activități economice capitaliste dezvoltate în baza privilegiilor, monopolurilor, imunităților, scutiților, avantajelor și favorurilor (de natură politică, fiscală, judiciară și economică și de sorginte domnească sau feudală), perfect adaptate sensului modernizării societății românești și spiritului antreprenorial al economiei de piață, de care marea boierime valahă (etichetată de Ștefan Zeletin drept „conservatoare, reacționară și retrogradă”) beneficia, în exclusivitate, *din vechime*, amintim:

- Consolidarea exploatării economice rentabile (capitaliste) a moșiilor boierești, precum și utilizarea unei game largi și diversificate de metode (economice, politice sau administrative) și tehnici (legale sau ilegale), inventariate de N.N. Constantinescu (1992, 290), în scopul extinderii domeniilor moșierești. În acest sens, trebuie precizat faptul că, așa după cum rezultă și din Anexa 4 (coloana „Numărul moșiilor boierești”), în conformitate cu datele colectate în Obșteasca catagrafie, din însărcinarea generalului conte Pavel Kiseleff, din totalul de 2.717 sate întregi și 1.721 de părți de sate, câte existau, la 1831/1833, în Țara Românească (Muntenia și Oltenia), toți boierii (caftanlâi și necaftanlâi) stăpâneau asupra 1.391 de sate și asupra 720 de părți de sate, mânăstirile (închinat și neînchinat) dețineau în posesie 710 sate și 455 de părți de sate, iar moșnenii (țăranii liberi) erau proprietari peste 561 de sate și peste 542 de părți de sate. Prin urmare, clasa boierească valahă (atât cei 1.028 de boierii caftanlâi cât și cei fără dregătorii sau necaftanlâi), stăpâneau asupra 51% din satele Țării Românești și peste 41% din părțile de sate (Ciobotea 1992, 55;

Filitti 1929, 69-71). Din cele 1.391 sate și 720 de părți de sate câte se aflau, în 1833, în stăpânirea boierimii valahe (boieri caftanlâi și necaftanlâi), cei 1.028 de boieri caftanlâi din cele cinci clase boierești, aveau în posesiune 936 de sate și 1.250 de părți de sate, din care 338 de sate și 163 de părți de sate se aflau în stăpânirea celor 83 de mari boieri de clasa I, câți se aflau în viață la 1831 (care, în proporție de 70%, erau reprezentanți ai celor 23 de mari familii boierești valahe), 313 sate și 216 părți de sate erau în posesiunea celor 173 de boieri de gradul II, 197 de sate și 409 părți de sate erau în proprietatea celor 300 de boieri de treapta III, iar 88 sate și 462 părți de sate erau stăpânite de cei 366 boiernași de rangurile IV și V (în rândul cărora sunt asimilate și cinurile ostășești) (Ciobotea 1992, 56-57). La 1831/1833, boierimea valahă de starea I stăpânea, așadar, 12,5% din totalul satelor și asupra 9,5% din totalul părților de sate din întreaga Țară Românească, 24% din totalul satelor și 22,5% din totalul părților de sate aflate în posesiunea tuturor boierilor valahi (caftanlâi și necaftanlâi) și peste 36% din totalul satelor și 13% din totalul părților de sate aflate în proprietatea celor 1.028 de boieri caftanlâi, indiferent de rang sau treaptă. Numai marele ban Grigore Brâncoveanu avea în posesiune peste 44 de sate și 7 părți de sate, Grigore Vodă Ghica stăpânea peste 21 de sate și cinci părți de sate, iar marele ban Constantin Bălăceanu stăpânea asupra 14 sate și 4 părți de sate. Marele logofăt Ștefan Bellu avea în proprietate 13 sate și 11 părți de sate, marele vornic Barbu Știrbei era proprietarul a 13 sate și două părți de sate, iar marele vornic Grigore Cantacuzino stăpânea și el peste nu mai puțin de 11 sate (Ciobotea 1992, 57).

- Arendarea și valorificarea capitalistă a moșiilor boierești, concomitent cu introducerea produselor agricole sau animaliere valahe în circuitul comercial național și internațional de mărfuri – vezi Anexa 4 (coloana „Valoarea de piață a stăpânirilor moșierești”).
- Realizarea de investiții cu caracter industrial (înființarea de tăbăcării, lumânării, sticlării, cărămidării, tipografii și librării etc.), în baza unor privilegii domnești conferite boierilor proprietari – vezi coloana „Investiții industriale boierești” din cadrul Anexei 5 (și notele de subsol pentru a certifica natura privilegiului).

- Acordarea de împrumuturi către vistieria valahă, sub forma unor depozite bancare garantate de către stat (cu o dobândă anuală cuprinsă, de regulă, între 12% și 18%) – vezi Anexa 5 (coloana „Împrumuturi acordate vistieriei valahe”).
- Luarea în arendă a resurselor productive ale statului, cum sunt vămile, poștele, ocele de sare sau moșiile mitropolitane (ultimele, scoase la licitație, în mod public, o dată la trei ani, de Obicinuita Obșteasca Adunare) – vezi Anexa 5 (coloana „Diverse alte activități economice”).
- Implicarea în comerțul intern de mărfuri, prin înființarea sau reînființarea de târguri permanente și bâlciuri temporare pe domeniile boierești (în baza unor monopoluri domnești de care au beneficiat boierii proprietari ai respectivelor moșii) – o activitate economică extrem de profitabilă, întrucât la taxele curente percepute pentru anumite tranzacții comerciale, se adăugau nu numai arenda și chiria plătite de negustori pentru desfacerea produselor în propriile case de comerț sau tarabe, dar și profiturile obținute de către boierul proprietar al moșiei, ca urmare a desfacerii mărfurilor preponderent agrare proprii și a băuturilor alcoolice moșierești, asupra cărora acesta exercita privilegiul de exclusivitate – vezi Anexa 5 (coloana „Ținerea de târguri și de bâlciuri pe moșiile boierești”).
- Acumularea de venituri financiare consistente ca urmare a remunerării exercițiului funcției publice, boierimea valahă fiind aproape singura categorie socială salarizată în epocă, majoritatea dregătorilor obținând principalul lor venit bănesc, din exercitarea slujbelor publice, care îmbinau retribuția modernă în bani (sub formă de leafă) cu menținerea diferitelor tipuri feudale de venit (havaetul, ploconul sau venitul scutelnicilor) de pe vremea când slujbașii nu erau încă plătiți și de la vistierie (Istoria 1964, 615) – vezi Anexa 6.
- Acumularea de venituri financiare consistente, ca urmare a despăgubirilor primite din partea statului valah cu prilejul reformelor agrare²²

²² În contul aplicării reformei agrare de la 1864 și împrumutării clăcășimii moldo-valahe, țărani dependenti trebuiau să achite contravaloarea prestațiilor agrare pe care le datorau boierilor proprietari (claca, dijma, precum și celelalte sarcini), pe 15 ani cu o dobândă aferentă de 10%. Practic, suma impusă drept despăgubire echivala cu prețul curent al pământului pe care țărani îl primiseră. Pentru ca moșierii să nu aștepte plata anuităților, la sfârșitul anului 1865, statul a emis obligațiuni rurale în valoare de 289.256.200 lei, cu o dobândă de 10% (Constantinescu 1992, 328-329).

de la 1864, cu ocazia desființării scutelnicilor²³ prin Regulamentul Organic și eliberării robilor țigani la 1856²⁴.

Toate aceste tipuri de activități economice capitaliste, desfășurate în domeniul agricol, industrial, comercial, bancar sau arendășesc denotă, credem noi, o capacitate înaltă a marii boierimi (deloc „bântuită de dihonie în era revoluționară”) de a „îmbrățișa cu hotărâre interesele și principiile liberale ale noii economii [capitaliste]”, indică o atitudine deloc „conservatoare, reacționară și retrogradă” și care nu justifică, după părerea noastră, aprecierea lui Ștefan Zeletin (1992, 85-86) de „grupare restrânsă rămasă credincioasă intereselor vechiului nostru regim”. Din contră, chiar, am putea observa, pe revers, un comportament tipic capitalist, marcat de dorința legitimă de augmentare a bogăției personale și a profiturilor înregistrate ca urmare a exploatării rentabile a resurselor, oportunităților și obiectivelor economice boierești, utilizând toată gama de mijloace și privilegii de care „vechea noastră clasă stăpânitoare” beneficia cel mai adesea în exclusivitate.

Având numai o perspectivă unidimensională asupra situației materiale a marilor familii boierești valahe, determinată exclusiv de numărul și de valoarea de piață a moșiilor boierești (reliefată în Anexa 4), putem înțelege de ce Ștefan Zeletin (1991, 70) a apreciat, în totală contradicție cu realitatea istorică factuală, că „proprietarii mari, legați de întinsele lor latifundii, rămân prinși în tradiție, în mentalitatea și în interesele agrare”. Analizând, însă, diversele ipostaze ale comportamentului economic boieresc de adaptare la economia antreprenorială de piață, scoase în evidență de Anexa 5, suntem determinați, mai degrabă, să apreciem că, în „noua era burgheză revoluționară”, marii boieri „sunt lesne câștigați de spiritul și interesele capitalismului”.

²³ Toți boierii care beneficiau, până la Regulamentul Organic, de privilegiul ținerii de scutelnici au fost despăgubiți cu câte 60 lei pe an pentru fiecare scutelnic pe toată durata vieții boierului titular, totalul sumei care greva vistieria pe anul 1832 fiind de 555.000 lei (Rosetti 1987, 89). Dacă se ține seama de faptul că un mare boier de treapta I, spre exemplu, avea dreptul la 80 de scutelnici, atunci suma în cauză se ridică la 4.800 de lei anual pe întreaga durată de viață a boierului respectiv.

²⁴ Drept compensație pentru pierderile suferite de pe urma eliberării țiganilor din robie (măsură decisă încă din 1847, dar de abia din februarie 1856 devenită efectivă), foștilor boieri proprietari de robi țigani le-au fost acordate despăgubiri de 10 galbeni pentru fiecare țigan eliberat (robii țigani aparținând statului și mănăstirilor fiind eliberați în mod gratuit). Astfel, boierii proprietari de robi țigani au fost despăgubiți, în cele din urmă, în numerar cu 5.456.645 lei și în obligațiuni cu 9.368.200 lei (Constantinescu 1992, 328).

Concluzii

Ipoieza centrală a acestui articol o reprezintă, așadar, faptul că între 1829-1866, marea boierime valahă traversează, din punct de vedere politic și economic, cu (deplin) succes perioada numită de Ștefan Zeletin „era nouă burgheză revoluționară”, reușind, în baza privilegiilor (de ordin politic, fiscal, judiciar și economic) de care beneficiază în exclusivitate, să își asigure atât supraviețuirea politică (la nivel guvernamental), prin deținerea principalelor dregătorii ale „vechiului regim agrar feudal” valah (mare ban, mare vornic, mare logofăt, mare spătar, mare vistiernic, mare postelnic, mare agă) sau demnități ale statului modern român (ministru și prim-ministru), cât și dezvoltarea economică capitalistă de ordin industrial, comercial, bancar sau arendășesc (speculând oportunitățile economiei de piață).

Pornind de la eticheta de „conservatoare, reacționară și retrogradă”, aplicată mării boierimi, de către Ștefan Zeletin (care se grăbește să proclame, încă de la 1866, „decăderea” politică, „ruina” economică și, în general, „moartea de moarte bună” a respectivei categorii sociale), am arătat că aceasta nu se poate susține, cu temeinice argumente istorice, nici sub aspect economic, în condițiile în care marea boierime valahă și-a dezvoltat, în perioada de sfârșit de „vechi regim agrar feudal” și în „era nouă burgheză revoluționară” (între 1774-1866), zonele de interes economic, inclusiv către investiții de ordin industrial, bancar, arendășesc sau comercial (prin înființarea, în plan intern, de târguri și bâlciuri sau prin implicarea, în plan ex-

tern, în exportul mărfurilor cerealiere și animale autohtone) și nici din punct de vedere politic (având în vedere, spre exemplu, ocuparea în proporție de 95% a demnității guvernamentale de prim-ministru al Țării Românești sau al României, între 1859-1916, de către persoane de origine boierească, valahă sau moldavă).

Citându-l, ca pentru încheiere, pe Alexandru-Florin Platon (1997, 225) apreciem că boierimea valahă reprezintă un excelent exemplu est-european de supraviețuire din punct de vedere politic și de conservare a prestigiului social, în condițiile unei perfecte adaptări la rigorile economiei de piață, la spiritul antreprenorial al capitalismului. „Pretutindeni în administrația locală și în alcătuirea Parlamentului, în compoziția guvernelor și în configurația partidelor prezența [boierimii] este o realitate, ca și rolul activ, de prim-plan, pe care l-a jucat în structurile [centrale] de putere”.

Din aceste considerente, noi apreciem că enunțurile teoretice formulate de Ștefan Zeletin în lucrările citate, privitoare la „ruina” economică și „decăderea” politică a mării boierimi în „era nouă burgheză revoluționară” (între 1829-1866), sunt false din punct de vedere științific, în condițiile în care Ștefan Zeletin nu ne propune, cu referire la temele tratate în acest articol, o analiză sociologică bazată pe date empirice, verificabile, măsurabile, ci, mai curând, un limbaj ideologic vag, neconceptualizat, marcat de exprimări aproximative, generalizatoare având ca principal scop, legitimarea dominației politice și economice a grupului burghez și a ideologiei (neo)liberale.

Anexa 1.

Ierarhia politică a celor 23 de mari familii boierești valahe în „vechiul regim agrar feudal”, în funcție de numărul dregătoriilor de starea I deținute, de-a lungul întregului veac al XVIII-lea (între 1700-1800)²⁴

Nr. crt.	Marile familii boierești valahe	Numărul dregătoriilor de starea I, ocupate de către marile familii boierești valahe, de-a lungul întregului secol al XVIII-lea, între 1700-1800 ²⁵							Total dregătorii de starea I (per familie)
		Mare ban	Mare vornic	Mare logofăt	Mare spătar	Mare vistiernic	Mare postelnic	Mare agă	
1.	Văcărescu	5	13	5	7	16	-	3	49
2.	Cantacuzino	7	7	8	7	9	3	4	45
3.	Brâncoveanu	4	7	21	4	7	-	-	43
4.	Crețulescu	6	16	7	4	2	1	4	40
5.	Ghica	11	2	9	5	3	5	-	35
6.	Dudescu	5	9	12	6	1	-	-	33
7.	Filipescu	7	11	6	-	2	4	1	31
8.	Greceanu	2	3	7	2	11	-	4	29
9.	Racoviță	4	12	2	-	8	-	-	26

Nr. crt.	Marile familii boierești valahe	Numărul dregătorilor de starea I, ocupate de către marile familii boierești valahe, de-a lungul întregului secol al XVIII-lea, între 1700-1800 ²⁵							Total dregătorii de starea I (per familie)
		Mare ban	Mare vornic	Mare logofăt	Mare spătar	Mare vistier	Mare postelnic	Mare agă	
10.	Știrbei	1	9	6	-	6	-	-	22
11.	Manu	-	-	-	8	1	8	1	18
12.	Rosetti	1	-	2	3	3	5	1	15
13.	Șuțu	-	-	1	3	-	8	1	13
14.	Fălcoianu	-	3	5	-	3	-	-	11
15.	Hrisoscolev	4	-	-	1	-	4	-	9
16.	Golescu	-	5	2	1	-	-	-	8
17.	Slătineanu	-	6	1	-	-	-	-	7
17.	Grădișteanu	-	5	1	-	1	-	-	7
18.	Băleanu	-	1	4	-	-	1	-	6
18.	Năsturel-Herescu	4	1	-	-	1	-	-	6
19.	Câmpineanu	-	2	1	-	-	-	1	4
20.	Bălăceanu	1	2	-	-	-	-	-	3
21.	Florescu	-	2	-	-	-	-	-	2
Total ²⁶		62	116	100	51	74	39	20	462
Total general ²⁷		76	153	124	81	96	89	41	660
Procentaj ²⁸		81%	76%	80%	63%	77%	44%	49%	70%

²⁴ Rezultatele prezentate constituie o interpretare personală pe marginea listelor cronologice cu mari dregători ai Țării Românești, din secolul al XVIII-lea, publicate de Theodora Rădulescu (1972).

²⁵ Titulatura de mare vornic include dregătoriile de mare vornic, mare vornic de Țara de Sus, mare vornic de Țara de Jos, mare vornic III, mare vornic IV, mare vornic al obștirii, mare vornic al poliției și mare vornic de Târgoviște. Titulatura de mare logofăt include dregătoriile de mare logofăt, mare logofăt de Țara de Sus, mare logofăt de Țara de Jos și mare logofăt al obiceiurilor.

²⁶ Numărul dregătorilor de starea I, ocupate de membrii celor 23 de mari familii boierești valahe, între 1700 și 1800.

²⁷ Numărul total al dregătorilor de starea I, indiferent de ocupantul acestora, între 1700 și 1800.

²⁸ Procentul de ocupare a dregătorilor de starea I, de către membrii celor 23 de mari familii boierești valahe, între 1700 și 1800.

Anexa 2.

Ierarhia politică a celor 23 de mari familii boierești valahe în „era nouă burgheză revoluționară”, în funcție de numărul rangurilor administrative de clasa I, deținute între 1837-1858²⁹

Nr. crt.	Marile familii boierești valahe	Numărul rangurilor administrative de clasa I, deținute, de către marile familii boierești valahe, între 1837-1858 ³⁰						
		Mare ban	Mare vornic	Mare logofăt	Mare vistier	Mare postelnic	Mare agă	Total ranguri
1.	Filipescu	4	3	8	-	1	1	17
2.	Ghica	2	1	7	1	-	2	13
3.	Băleanu	3	3	3	-	-	-	9
4.	Florescu	-	1	5	-	1	1	8
5.	Văcărescu	1	1	3	-	1	1	7
5.	Crețulescu	-	-	3	-	-	4	7
5.	Manu	-	2	3	-	-	2	7
6.	Cantacuzino	1	3	1	-	-	1	6
6.	Racoviță	-	1	2	-	2	1	6
6.	Șuțu	-	-	4	-	1	1	6
7.	Știrbei	1	2	2	-	-	-	5
7.	Fălcoianu	-	-	3	-	-	2	5
7.	Golescu	-	-	3	-	1	1	5
7.	Bălăceanu	-	1	3	-	-	1	5
8.	Năsturel-Herescu	1	1	2	-	-	-	4

Nr. crt.	Marile familii boierești valahe	Numărul rangurilor administrative de clasa I, deținute, de către marile familii boierești valahe, între 1837-1858 ³⁰						
		Mare ban	Mare vornic	Mare logofăt	Mare vistier	Mare postelnic	Mare agă	Total ranguri
9.	Rosetti	-	-	1	-	-	2	3
9.	Slătineanu	-	-	2	-	-	1	3
9.	Grădișteanu	-	1	1	-	-	1	3
10.	Câmpineanu	-	-	2	-	-	-	2
11.	Greceanu	-	-	-	-	-	1	1
11.	Hrisoscoleu	-	-	1	-	-	-	1
-	Brâncoveanu	-	-	-	-	-	-	-
-	Dudescu	-	-	-	-	-	-	-
Total ³¹		13	20	59	1	7	23	123
Total general ³²		13	31	97	4	12	53	210
Procentaj ³³		100%	64%	61%	25%	59%	43%	58%

²⁹ Rezultatele prezentate constituie o interpretare personală pe marginea datelor și informațiilor publicate în „Arhondologiile Țării Românești la 1837” (Cernovodeanu, Gavrilă 2002).

³⁰ Titlatura de mare vornic include dregătoriile de mare vornic, vornic de oraș și vornic de temniță. Titlatura de mare logofăt include rangurile boierești de mare logofăt al dreptății, mare logofăt al credinței, mare logofăt de Țara de Sus, logofăt de pricini străine și logofăt de obiceiuri. Titlatura de mare ban include dregătoriile onorifice de mare ban și baș boier.

³¹ Numărul rangurilor administrative de clasa I, ocupate de membrii celor 23 de mari familii boierești valahe, între 1837-1858.

³² Numărul total al rangurilor administrative de clasa I, indiferent de ocupantul acestora, între 1837-1858.

³³ Procentul de ocupare a rangurilor administrative de clasa I, de către membrii celor 23 de mari familii boierești valahe, între 1837-1858.

Anexa 3.

Ierarhia politică a celor 23 de foste mari familii boierești valahe în „era mercantilismului român”, în funcție de numărul demnităților ministeriale și prim-ministeriale deținute între 1859-1916³⁴

Nr. crt.	Fostele mari familii boierești valahe	Numărul demnităților ministeriale și prim-ministeriale, deținute, de către fostele mari familii boierești valahe				Total demnități (per familie)
		Între 1859-1862, în cadrul Guvernului Țării Românești al Principatelor Unite Române		Între 1862-1916, în cadrul Guvernului României		
		Prim-ministru	Ministru	Prim-ministru	Ministru	
1.	Ghica	2	6	4	18	30
2.	Cantacuzino	-	7	2	19	28
3.	Crețulescu	2	6	3	15	26
4.	Rosetti	-	1	2	17	20
5.	Golescu	2	5	3	9	19
6.	Manu	-	-	1	17	18
7.	Filipescu	1	10	-	3	14
8.	Florescu	-	2	2	9	13
9.	Câmpineanu	-	-	-	9	9
10.	Fălcoianu	-	4	-	1	5
11.	Știrbei	-	-	-	4	4
11.	Grădișteanu	-	-	-	4	4
12.	Racoviță	-	-	-	2	2
12.	Bălăceanu	-	1	-	1	2
13.	Greceanu	-	-	-	1	1
-	Băleanu	-	-	-	-	-
-	Văcărescu	-	-	-	-	-
-	Șuțu	-	-	-	-	-
-	Năsturel-Herescu	-	-	-	-	-

Nr. crt.	Fostele mari familii boierești valahe	Numărul demnităților ministeriale și prim-ministeriale, deținute, de către fostele mari familii boierești valahe				
		Între 1859-1862, în cadrul Guvernului Țării Românești al Principatelor Unite Române		Între 1862-1916, în cadrul Guvernului României		Total demnități (per familie)
		Prim-ministru	Ministru	Prim-ministru	Ministru	
-	Slătineanu	-	-	-	-	-
-	Hrisoscolev	-	-	-	-	-
-	Brâncoveanu	-	-	-	-	-
-	Dudescu	-	-	-	-	-
	Total ³⁵	7	42	17	129	195
	Total general ³⁶	9	93	43	570	715
	Procentaj ³⁷	78%	45%	40%	23%	27%

³⁴ Rezultatele prezentate constituie o interpretare personală pe marginea datelor și informațiilor publicate în „Istoria Guvernelor României” (Neagoe 1999). Au fost cuantificate toate modalitățile legale în care putea fi exercitată o demnitate ministerială sau prim-ministerială, în perioada respectivă: ca titular, *ad-interim* sau *prin cumul*. Pentru perioada 1862-1916, au fost luate în calcul inclusiv ramurile moldave ale celor 23 de foste mari familii boierești valahe (acolo unde a fost cazul).

³⁵ Numărul demnităților ministeriale și prim-ministeriale, deținute, în perioada indicată, de către membrii celor 23 de foste mari familii boierești valahe.

³⁶ Numărul total al demnităților ministeriale și prim-ministeriale, indiferent de ocupantul acestora, în perioada indicată.

³⁷ Procentul de ocupare a demnităților ministeriale și prim-ministeriale, în perioada indicată, de către membrii celor 23 de foste mari familii boierești valahe.

Anexa 4.

Ierarhia economică a celor 23 de mari familii boierești valahe la cumpăna dintre „vechiul regim agrar feudal” și „era nouă burgheză revoluționară”, în funcție de numărul și de valoarea de piață la care erau date în arendă moșiile (sate, părți de sate și muniți), la 1831/1833, pe județe³⁸

Nr. crt.	Marile familii boierești valahe	Numărul moșiilor boierești (sate, părți de sate și muniți), pe județe, la 1831/1833	Număr total de moșii	Valoarea de piață a stăpânilor moșierești (sate, părți de sate și muniți), în funcție de valoarea arendei, exprimată în lei		
				La 1831	La 1833	Total (1831+1833)
1.	Ghica	12 IF, 5 PH, 4 DB, 3 SR, 3 BZ, 2 VȘ, 1 MH	30	253.100	357.150	610.250
2.	Filipescu	7 BZ, 5 IF, 5 PH, 4 SR, 4 VȘ, 2 DB, 2 MȘ, 1 AG	30	116.500	196.700	313.200
3.	Brâncoveanu	10 RO, 6 DJ, 6 IF, 4 DB, 3 PH, 2 MH, 2 OT	33	68.905	168.405	237.310
4.	Știrbei	5 MH, 2 DB, 2 IF, 1 AG, 1 DJ, 1 RO	12	91.500	130.625	222.125
5.	Cantacuzino	6 PH, 4 IF, 3 VȘ, 2 DB, 1 AG, 1 BZ, 1 OT	18	83.400	122.600	206.000
6.	Șuțu	4 OT, 3 DB, 2 IF, 1 PH, 1 VȘ, 1 BZ	12	70.000	97.500	167.500
7.	Bălăceanu	6 IF, 2 PH, 2 SR, 1 VȘ, 1 DB	12	62.900	67.000	129.900
8.	Hrisoscolev	14 BZ, 7 PH, 1 DB	22	49.440	76.850	126.290
9.	Crețulescu	8 IF, 3 DB, 2 PH, 1 OT	14	42.950	71.130	114.080
10.	Văcărescu	4 IF, 2 DB, 2 BZ, 2 PH	10	36.600	59.500	96.100
11.	Golescu	3 MȘ, 1 AG, 1 RO	5	28.500	48.750	77.250
12.	Băleanu	4 DB, 3 IF, 1 PH	8	23.240	53.300	76.540
13.	Florescu	4 BZ, 2 RO, 2 DB, 2 IF, 1 VȘ	11	28.133	39.200	67.333
14.	Câmpineanu	2 PH, 2 BZ, 1 SR	5	10.500	52.000	62.500
15.	Fălcoianu	3 DB, 1 IF, 1 SR, 1 VȘ, 1 BZ, 1 OT	8	21.000	37.600	58.600
16.	Greceanu	4 IF, 3 SR, 1 BZ, 2 VȘ, 1 VL	11	14.800	36.325	51.125
17.	Manu	3 IF, 1 VȘ	4	19.500	28.000	47.500
18.	Slătineanu	4 PH, 1 BZ, 2 IF, 1 VȘ	8	9.950	26.200	36.150
19.	Grădișteanu	3 IF, 3 VȘ, 1 DJ	7	11.800	19.800	31.600

Nr. crt.	Marile familii boierești valahe	Numărul moșiilor boierești (sate, părți de sate și munți), pe județe, la 1831/1833	Număr total de moșii	Valoarea de piață a stăpânirilor moșierești (sate, părți de sate și munți), în funcție de valoarea arendei, exprimată în lei		
				La 1831	La 1833	Total (1831+1833)
20.	Dudescu	2 IF, 1 VȘ	3	11.000	18.700	29.700
21.	Rosetti	2 IF, 2 VȘ	4	12.700	15.850	28.550
22.	Racoviță	1 DB, 2 MȘ, 1 MH	4	8.520	10.320	18.840
-	Năsturel-Herescu	-	-	-	-	-

³⁸ Rezultatele prezentate constituie o interpretare personală a catagrafilor valahe de la 1831 și 1833, publicate de Ioan Filitti (1932), din care lipsesc județele Brăila, Gorj, Ialomița și Saac. Din datele (parțiale) pe care le-am avut la dispoziție, se observă o concentrare a domeniilor moșierești ale celor 23 de mari familii boierești valahe, mai curând, în județele muntene care gravitau în preajma capitalei București (centrul economic și politic al Țării Românești și, totodată, localitatea de rezidență pentru absolut toate marile familii boierești): Ilfov (71 de sate și părți de sate), Prahova (40 de sate și părți de sate), Dâmbovița (34 de sate și părți de sate), Vlașca (23 de sate și părți de sate), Buzău (37 de sate și părți de sate), Slam Râmnic (14 sate și părți de sate). Cu cât ne îndepărtăm de București (înspre Oltenia), cu atât mai puțin semnificativă este concentrarea de posesiuni moșierești ale marilor familii boierești: Romanai (14 sate și părți de sate), Olt și Mehedinți (câte nouă sate și părți de sate), Dolj (opt sate și părți de sate), Mușcel (șapte sate și părți de sate), Argeș (patru sate și părți de sate) și Vâlcea (un sat sau parte de sat). Se remarcă, de asemenea, faptul că același număr de sate sau părți de sate sunt arendate, la prețuri semnificativ diferite, în aceeași perioadă de timp. Din acest motiv, am preferat să utilizăm, drept criteriu principal pentru ierarhizarea economică capitalistă a marilor familii boierești, valoarea de piață cu care erau arendate moșiile boierești, iar nu numărul de sate, părți de sate sau munți aflate în stăpânirea acestora. Valoarea de piață a stăpânirilor moșierești (sate, părți de sate sau munți) a fost calculată în funcție de valoarea cumulată a celor care au fost date în arendă la 1831/1833 (nefiind luate în considerare cele exploatare în regie proprie de către boierul proprietar). Am utilizat prescurtarea administrativă obișnuită astăzi a județelor. În cazul județelor desființate între timp, am utilizat următorul sistem de abreviere: VȘ = Vlașca; Saac = SA; RO = Romanai; MȘ = Mușcel; SR = Slam Râmnic.

Anexa 5.

Ipostaze ale comportamentului economic capitalist al marilor familii boierești valahe, la sfârșit de „vechi regim agrar feudal” (1774-1829) și în „era nouă burgheză revoluționară” (1829-1866)³⁹

Marile familii boierești valahe	Împrumuturi acordate vistieriei valahe (depozite bancare) ⁴⁰	Investiții industriale boierești (derulate în virtutea unor privilegii, monopoluri sau scutiri domnești acordate, în exclusivitate, boierului proprietar, la momentul de timp specificat în text)	Ținerea de târguri și de bâlciuri pe moșiile boierești ⁴¹	Diverse alte activități economice (precum și anul la care acestea au fost desfășurate)
Bălăceanu	1810: 6 taleri 1836: 33,7 1839: 42,5 1840: 94,5 ⁴²			
Băleanu		1819: Manufactura de testemeluri (sau de basmale) de la Mărcuța (de lângă București) ⁴³ 1843: Tăbăcăria de postav (și piei) din Tunari/Dragomirești ⁴⁴ 1850: Lumânăria din Dragomirești	1819: Băleni ⁴⁵ (DB)	
Brâncoveanu			1783: Găgeni (SA) 1802: Frăsinet (RO) și Potlogi (DB) Obilești (IF) ⁴⁶	
Cantacuzino		1764: Lumânăria din București ⁴⁷ 1831/1848: Tăbăcăria de piei din Baia ⁴⁸ 1858: Fabrica de borangic din Dămăroaia (după) 1858: Fabrica de ciment de lângă Brăila ⁴⁹		1845: Luarea în arendă a vâmlor valahe ⁵⁰

Marile familii boierești valahe	Împrumuturi acordate vistieriei valahe (depozite bancare)⁴⁰	Investiții industriale boierești (derulate în virtutea unor privilegii, monopoluri sau scutiri domnești acordate, în exclusivitate, boierului proprietar, la momentul de timp specificat în text)	Ținerea de târguri și de bălciuri pe moșiile boierești⁴¹	Diverse alte activități economice (precum și anul la care acestea au fost desfășurate)
Crețulescu	1839: 72,45 ⁵¹			
Fălcoianu	1836: 15,75 ⁵²			
Filipescu	1836: 31,5 ⁵³	1806: Manufactură de farfurii din faianță ⁵⁴ 1855: Fabrica de cărămidă din București ⁵⁵	Simileasa (BZ)	1830: Extracția petrolului (puț de păcură în județul Saac) 1833 (respectiv 1842): Luarea în arendă a două (respectiv 5) moșii mitropolitane ⁵⁶
Ghica	1810: 6 taleri 1839: 63 1839: 75,6 ⁵⁷	1803: Manufatura „de saldangialăc, ghermesituri, șaliuri și alte cumașuri” din București ⁵⁸ (anii) 1760: Fabrica de hârtie de la Fierbinți 1792: Velniță pentru fabricarea rachiului „din o sumă de bucate stricate, din grâu, porumb și meu” (anii) 1790: Sticlărie ⁵⁹	Șerbănești (BR) Stroești ⁶⁰ (VȘ)	
Golescu		1814: Sticlărie (DB) ⁶¹ 1853: Cooperativa „Furnica” din Golești (bazată pe munca la domiciliu, contra cost, a țesătoarelor localnice) ⁶²	1813: Golești (MȘ) 1819: Leordeni și Glima 1829: Golești (MȘ) Ueștii ⁶³ (DB)	1800: Exportul de produse naturale valahe (miere, ceară, fân, uruială) ⁶⁴
Grădișteanu	1833: 96,85 1839: 10 ⁶⁵		Ștefănești (AG)	
Greceanu	1832: 40,95 1835: 9,45 1838: 25,2 1840: 55,75 ⁶⁶	1792: Întreprindere producătoare de arpacaș la Cornești (DB) ⁶⁷	Valea Teancului (BZ) ⁶⁸	
Manu	1833: 31,5 1833: 990 1836: 31,5 1839: 63 ⁶⁹	(anii) 1800: Sticlărie ⁷⁰		1842: Luarea în arendă a unei moșii mitropolitane 1843: Achiziția a două moșii, în Ialomița, pentru suma de 250.880 lei ⁷¹
Năsturel-Herescu		1843: Fabrica de ceramică și porțelanuri din Târgu Jiu ⁷²		
Racoviță		1765/1768: Manufatura de hârtie de la Fundeni (IF) ⁷³		
Rosetti	1836: 18,9 1839: 11 1839: 44,1 1839: 15 ⁷⁴	1846: Tipografie, editură, librărie („Stabilimentul C.A. Rosetti”) și „cabinet de citire” (bibliotecă) ⁷⁵		1858: Importul de băuturi franțuzești, de „petrol rectificat” vienez și de hârtie englezească
Slătineanu		1766: Postăvăria de la Pociovaliște (IF) ⁷⁶	1766: Pociovaliște (IF) Tompești (VȘ)	1847: Achiziția a 2 moșii, în județul Brăila, pentru suma de 128.000 lei Luarea în arendă a munților Bratoștea (SA) și a patru moșii mitropolitane ⁷⁷

Marile familii boierești valahe	Împrumuturi acordate vistieriei valahe (depozite bancare) ⁴⁰	Investiții industriale boierești (derulate în virtutea unor privilegii, monopoli sau scutiri domnești acordate, în exclusivitate, boierului proprietar, la momentul de timp specificat în text)	Ținerea de târguri și de bâlciuri pe moșiile boierești ⁴¹	Diverse alte activități economice (precum și anul la care acestea au fost desfășurate)
Știrbei	1803: 5 galbeni ⁷⁸	1842/1846: „Întreprindere de lemne” (tăierea și prelucrarea lemnului) ⁷⁹	1802: Fundeni (DJ) și Brezoaia (DB) Slobozia ⁸⁰	(anii) 1830: Import/export (naval) de mărfuri ⁸¹
Șuțu	1833: 63 1836: 34,65 1838: 15,75 1839: 63 ⁸²		(anii) 1800: Izbiceni (RO) ⁸³	1842: Luarea în arendă a unei moșii mitropolitane ⁸⁴
Văcărescu	1838: 126 ⁸⁵		(anii) 1800: Jilavele ⁸⁶ (IL)	1792: Luarea în arendă a poștelor valahe ⁸⁷

³⁹ În legătură cu informațiile cuprinse în acest tabel, nu putem avea pretenția de a fi exhaustive, în sensul de a cuprinde, în totalitate, activitatea economică capitalistă desfășurată de către fiecare membru în parte al celor 23 de mari familii boierești, între 1774-1866. Am utilizat prescurtarea administrativă obișnuită astăzi a județelor. În cazul județelor desființate între timp, am utilizat același sistem de abreviere de mai sus.

⁴⁰ Vistieria valahă, atunci când statul ducea lipsă de lichidități, obișnuia să împrumute sume mari de bani de la oamenii cu stare (boieri, negustori, cămătari și zarafi), sub forma unor depozite bancare (pentru constituirea cărora plătea dobândă ca orice altă casă de bancă privată). În mod obișnuit, sumele sunt exprimate, în tabel, în mii de lei. Atunci când, în mod excepțional, suma este exprimată în alte valori monetare (taleri sau galbeni), acestea sunt precizate explicit în text. De asemenea, este specificat și anul la care un membru al familiei boierești respective a constituit depozitul bancar.

⁴¹ Bâlciurile și târgurile erau organizate pe moșiile boierești în virtutea unor privilegii domnești acordate, în exclusivitate, boierului proprietar. În text este precizată denumirea moșiilor boierești pe care se organizau astfel de activități, precum și anul în care a fost acordat privilegiul (atunci când acesta este cunoscut).

⁴² Analele 1892-1908, tom IX, partea I, 113 și 115; Analele 1892-1908, tom XI, partea I, 423 și 429.

⁴³ Privilegiile domnești acordate la 1819: asigurarea desfacerii produselor în București (prin deschiderea unei prăvălii) și angajarea a 30 de scutelnici (Iorga 1927, 171-172; Cernovodeanu 1987, 486).

⁴⁴ Privilegiile domnești acordate la înființarea tăbăcării (ridicată inițial la Tunari, în județul Ilfov, dar mutată, ulterior, în 1850, la Dragomirești, în județul Dâmbovița): asigurarea desfacerii produselor prin comenzi de stat, postavul gros și sur (cenușiu) fiind achiziționat pentru oștirea valahă, iar postavul civit (albastru-închis) pentru uniformele funcționării; (Zane 1970, 145 și 157-159).

⁴⁵ Oțetea 1977, 92-93.

⁴⁶ Platon 1997, 283; Oțetea 1977, 87, 89 și 92.

⁴⁷ Cernovodeanu 1987, 485; Platon 1997, 284.

⁴⁸ Iorga 1925, 157.

⁴⁹ Furnică 1908, 175 și 539-540.

⁵⁰ Beneficiul total al marelui logofăt Constantin Cantacuzino (dobânzi și havaet), în urma arendării vămilor valahe în 1845, a fost de 112.996 lei (Constantinescu 1992, 244-245).

⁵¹ Analele 1892-1908, tom IX, partea I, 113.

⁵² Analele 1892-1908, tom XI, partea I, 423.

⁵³ Analele 1892-1908, tom VIII, partea I, 82-83.

⁵⁴ Privilegiile domnești acordate la înființare: monopol asupra producției valahe de farfurii pe 10 ani și ținerea ca angajați a 20 de scutelnici (țărani dependenți, scutiți de dajdie) (Platon 1997, 285).

⁵⁵ Iorga 1927, 181.

⁵⁶ Filitti 1932, 15; Analele 1892-1908, tom XI, partea I, 642, 646 și 644-645.

⁵⁷ Analele 1892-1908, tom IX, partea I, 115; Analele 1892-1908, tom XI, partea I, 425.

⁵⁸ Privilegiile domnești acordate la înființare: monopol asupra producției pe 15 ani, asigurarea desfacerii directe a mărfurilor proprii în București (prin deschiderea unei prăvălii de boiangerie), precum și ținerea ca angajați a 100 de meșteri scutelnici și a 50 lude (Iorga 1927, 171; Oțetea 1977, 9; Constantinescu 1992, 155-156; Furnică 1926, 94-95).

⁵⁹ Iorga 1925, 111 și 126; Furnică 1926, 88; Deac 1984, 35.

⁶⁰ Oțetea 1977, 87 și 92.

⁶¹ Privilegiu domnesc acordat la înființare: ținerea ca angajați a unor țărani dependenți localnici, scutiți de dajdie, podvezi și anagare (Constantinescu 1992, 141).

⁶² Zane 1970, 187 și 191.

⁶³ Platon 1997, 283; Oțetea, 1977, 86-87.

⁶⁴ Oțetea 1977, 126.

⁶⁵ Analele 1892-1908, tom VI, partea I, 428; Analele 1892-1908, tom IX, partea I, 113.

⁶⁶ Analele 1892-1908, tom VI, partea I, 436; Analele 1892-1908, tom VII, partea I, 178-179 și 234-235; Analele 1892-1908, tom IX, partea I, 113; Analele 1892-1908, tom XI, partea I, 427 și 429.

⁶⁷ Privilegiile domnești acordate la înființare: ținerea a 10 angajați scutiți de plata dărilor către vistierie și desfacerea produselor (de morărit și panificație) inclusiv „peste Dunăre și în Moldova” prin export (Deac 1984, 28; Cernovodeanu 1987, 486; Iorga 1925, 111).

⁶⁸ Oțetea 1977, 91.

⁶⁹ Analele 1892-1908, tom VI, partea I, 432; Analele 1892-1908, tom VII, partea I, 178-179; Analele 1892-1908, tom XI, partea I, 423; Analele 1892-1908, tom IX, partea I, 113.

⁷⁰ Istoria 1964, 588.

⁷¹ Analele 1892-1908, tom XI, partea I, 645; Giurescu 1972, 172.

⁷² Deac 1984, 52.

⁷³ Cernovodeanu 1987, 485; Platon 1997, 284; Deac 1984, 26; Furnică 1926, 88.

⁷⁴ Analele 1892-1908, tom VIII, partea I, 82-83; Analele 1892-1908, tom IX, partea I, 113 și 115.

⁷⁵ Constantinescu 1992, 272-273; Angelescu 1932, 4-6.

⁷⁶ Privilegii domnești acordate la 1766: importul a 2.000 de oi spaniole cu lână subțire (fără să plătească vama legiuită și fără să achite oieritul anual), achiziționarea, cu prioritate, față de ceilalți postăvari din țară, a materiei prime (lâna) care s-ar vinde pe teritoriul Țării Românești, ținerea unui târg (chiar pe moșia de la Pociovaliște), în vederea desfacerii produselor proprii, scutirea totală a postăvarilor angajați la Pociovaliște (150 de lude) de plata obligațiilor fiscale boierești (vinăriciul și dijmăritul) sau îndeplinirea slujbei feudale (claca), scutirea de plata „paralei de cot” închinată orfanilor, scutirea de plata oricărei arenze a moșiei (de unde se făcea aprovizionarea cu materie primă și pe care pășteau oile), mai mare de 250 de taleri anual, scutirea de plata oricărei dajdii, alta decât 2% la vânzarea cu ridicata (și aceea plătită de către cumpărător, iar nu de către postăvarie). La 1794, numărul angajaților aproape că se dublează, iar pe lângă vechile privilegii reconfirmate de către domnul Alexandru Vodă Moruzi și întărite chiar și de autoritățile otomane (ceea ce era o raritate absolută), se adaugă asigurarea plății, din partea domniei, pentru „ergalii, unelte și alte avandalăcuri”, achiziționarea de torturi (fire din diverse materii textile) de la postăvarii bucureșteni, deschiderea în București a unei prăvălii de desfacere cu toptanul, dar și cu mărunțișul, a mărfurilor proprii, cumpărarea cu prioritate de „lâna subțire” din cinci județe ale țării, achiziționarea a 10.000 ocale de „vâpșea poțechină” (pentru colorarea țesăturilor). În 1796, manufactura de la Pociovaliște a fost mutată la Grozăvești, în apropierea Bucureștilor (Cernovodeanu 1987, 485-486; Iorga 1927, 167-168; Platon 1997, 284; Oțetea 1977, 9; Deac 1984, 26; Furnică 1926, 90-91).

⁷⁷ Analele 1892-1908, tom XI, partea I, 643-644; Giurescu 1972, 174.

⁷⁸ Depozitul bancar (în valoare de 5.000 galbeni imperiali și olandezi) este deschis la casa comercială și de bancă Constantin Haği Pop din Sibiu (Oțetea 1977, 126 și 129).

⁷⁹ Iorga 1925, 157.

⁸⁰ Oțetea 1977, 91.

⁸¹ Iorga 1925, 154.

⁸² Analele 1892-1908, tom VII, partea I, 178-179; Analele 1892-1908, tom VIII, partea I, 82-83; Analele 1892-1908, tom XI, partea I, 425 și 427.

⁸³ Oțetea 1977, 87.

⁸⁴ Analele 1892-1908, tom XI, partea I, 643.

⁸⁵ Analele 1892-1908, tom XI, partea I, 427.

⁸⁶ Oțetea 1977, 87.

⁸⁷ Oțetea 1977, 147.

Anexa 6.

Veniturile legiuite ale boierilor și boiernășiilor valahe, la sfârșit de „vechi regim agrar feudal”⁸⁸

	Ierarhia boierilor și boiernășiilor în statul valah până la Regulamentul Organic (potrivit arhondologiei)	Venituri legiuite în lei / an (la 1769) ⁸⁹			Venituri legiuite în lei / an (la 1817) ⁹⁰		
		Leafă	Plocoane, Havaeturi, Scutelnici	Total	Leafă	Plocoane, Havaeturi, Scutelnici	Total
Marile boierii sau dregătorii de starea I	1. Marele ban al Craiovei ⁹¹	3.000	6.400	9.400	12.000	36.400	48.400
	2. Marele vornic al Țării de Sus	3.600	5.180	8.780	6.000	60.800	66.800
	3. Marele vornic al Țării de Jos	3.600	5.180	8.780	6.000	69.400	75.400
	4. Marele vornic III	-	-	-	9.000	6.400	15.400
	5. Marele vornic IV	-	-	-	9.000	6.400	15.400
	6. Marele logofăt al Țării de Sus	3.000	7.680	10.680	6.000	50.400	56.400 ⁹²
	7. Marele vornic al obștirilor	-	-	-	6.000	6.400	12.400 ⁹³
	8. Marele logofăt al Țării de Jos	3.000	7.680	10.680	6.000	36.400	42.400
	9. Marele logofăt de obiceiuri	-	-	-	6.000	6.400	12.400
	10. Marele spătar ⁹⁴	3.000	19.180	22.180	Nu are	134.000	134.000 ⁹⁵
	11. Marele hatman de divan	-	-	-	6.000	24.000	30.000
	12. Marele vistier	3.000	15.680	18.680	Nu are	56.400	56.400 ⁹⁶
	13. Marele vornic de poliție	-	-	-	3.000	35.600	38.600
	14. Marele postelnic	6.000	5.000	11.000	18.000	6.400	24.400 ⁹⁷
	15. Marele logofăt de străini	-	-	-	12.000	6.400	18.400 ⁹⁸
	16. Marele agă	1.800	11.720	13.520	Nu are	80.620	80.620 ⁹⁹
	17. Marele cămăraș	-	-	-	-	-	-

	Ierarhia boierilor și boiernășilor în statul valah până la Regulamentul Organic (potrivit arhondologiei)	Venituri <i>legiuite</i> în lei / an (la 1769) ⁸⁹			Venituri <i>legiuite</i> în lei / an (la 1817) ⁹⁰		
		Leafă	Plocoane, Havaeturi, Scutelnici	Total	Leafă	Plocoane, Havaeturi, Scutelnici	Total
Media veniturilor <i>legiuite</i> ale boierilor (dregătoriilor) valahe de starea I		3.333	9.300	12.633	6.562	38.901	45.463
Boierile sau dregătoriile de starea II	1. Hatmanul de Moldova	-	-	-	-	-	-
	2. Clucerul	2.400	1.700	4.100	3.000	3.200	6.200
	3. Căminarul	-	-	-	Nu are	40.000	40.000
	4. Paharnicul	1.800	2.460	4.260	3.000	2.000	5.000
	5. Stolnicul	960	720	1.680 ¹⁰⁰	3.000	1.600	4.600
	6. Comisul	1.800	2.220	4.020	12.000	10.400	22.400 ¹⁰¹
Media veniturilor <i>legiuite</i> ale boierilor (dregătoriilor) valahe de starea II		1.740	1.775	3.515	4.200	11.440	15.640
Boierile sau dregătoriile de starea III	1. Serdarul	480	480	960	Nu are	1.120	1.120
	2. Medelnicerul	480	480	960	Nu are	960	960
	3. Slugerul	-	-	-	Nu are	800	800
	4. Pitarul	480	480	960	Nu are	10.000	10.000
	5. Armașul	Nu are	2.960	2.960	Nu are	55.000	55.000
	6. Portarul	3.000	480	3.480	3.000	480	3.480 ¹⁰²
	7. Șătrarul	360	480	840	Nu are	400	400
	8. Clucerul de arie	360	480	840	Nu are	400	400
Media veniturilor <i>legiuite</i> ale boierilor (dregătoriilor) valahe de starea III		737	834	1571	375	8.645	9.020
Boiernășiile de starea IV sau micile dregătorii funcționărești	1. Logofătul I de divan	-	-	-	1.800	20.200	22.000
	2. Logofătul II de Țara de Sus	-	-	-	Nu are	6.500	6.500
	3. Logofătul II de Țara de Jos	-	-	-	Nu are	5.500	5.500
	4. Vistierul II	-	-	-	960	13.040	14.000
	5. Postelnicul II	-	-	-	1.800	6.480	8.280
	6. Spătarul II	-	-	-	1.200	6.300	7.500
	7. Comisul II	-	-	-	960	6.240	7.200
	8. Armașul II	-	-	-	720	5.280	6.000
	9. Portarul II	-	-	-	1.200	5.300	6.500
Media veniturilor <i>legiuite</i> ale boiernășiilor valahe (ale micilor dregătorii funcționărești) de starea IV		-	-	-	960	8.315	9.275
Boiernășiile de starea V (micile dregătorii funcționărești și ostășești)	1. Vistierul III	-	-	-	720	10.280	11.000
	2. Postelnicul III	-	-	-	960	3.240	4.200
	3. Armașul III	-	-	-	240	260	500
	4. Comisul III	-	-	-	600	160	760
	5. Portarul III	-	-	-	600	160	760
	6. Zapcii de divan ¹⁰³	-	-	-	Nu are	3.000	3.000
	7. Căpitanul de dorobanți ¹⁰⁴	-	-	-	-	-	-
	8. Căpitanul de lefegii ¹⁰⁵	-	-	-	-	-	-
	9. Polcovnicul de Agie	-	-	-	300	Nu are	300
	10. Ceaușul de Spătărie	-	-	-	240	Nu are	240
	11. Ceaușul de Agie	-	-	-	180	Nu are	180
	12. Ici-baș de fustași	-	-	-	-	-	-
	13. Baș-bulucbaș	-	-	-	480	Nu are	480
Media veniturilor <i>legiuite</i> ale boiernășiilor valahe (ale micilor dregătorii funcționărești și ostășești) de starea V		-	-	-	432	1.710	2.142

⁸⁸ Până la Regulamentul Organic (1830), principalele *venituri legiuite* ale marilor boieri, ca urmare a exercitării unei dregătorii în slujba statului valah proveneau (1) din leafă, (2) din vânzarea slujbelor subordonate unei anumite dregătorii (sub formă de plocon, atunci când funcționarii subordonați erau numiți, confirmați sau reconfirmați în posturi, sau cu ocazia unor sărbători sau evenimente importante), (3) din colectarea dărilor, de la ocne, de la vămi, de la pușcării și prizonieri, de la geremele și alte globiri (amenzi), (4) ca urmare a aproprierii (însușirii), sub formă de havaet, a unor resturi de bani publici rămași necheltuiți sau a unor resturi de bunuri și produse achiziționate cu bani de la vistierie și rămase neconsumate sau neutilizate, precum și (5) din veniturile scutelnicilor – țărani scutiți de plata birului domnesc în schimbul prestării unor obligații suplimentare (de natură bănească sau de alt ordin lucrativ) față de proprietarul moșiei (Cantacuzino 1863, 58). În 1830 (odată cu aplicarea Regulamentului Organic), lefurile vor fi menținute (și chiar consolidate și mărite în mod considerabil), veniturile din partea scutelnicilor vor fi suprimate (în condițiile în care boierii îndrituiți să țină scutelnici vor fi fost despăgubiți cu câte 60 lei pe an pentru fiecare scutelnic pe toată durata vieții boierului titular), iar ploconul și havaeturile, chiar dacă desființate oficial, vor continua, în virtutea tradiției, să constituie o sursă semnificativă de venit, pierzându-și totuși, treptat, din importanța pe care o aveau în vremurile anterioare (fiind unica sursă de venit).

⁸⁹ Pentru veniturile boierilor valahe, la 1769, se poate consulta stolnicul Constantin Cantacuzino (1863, 60-62).

⁹⁰ Pentru veniturile boierilor și boienășiilor valahe, la 1817, se poate consulta Dionisie Fotino (1859, 267-302).

⁹¹ Potrivit lui Dionisie Fotino (1859, 267), veniturile marelui ban în preajma anului 1739 sunt de 30.000 lei.

⁹² Când se petrecea o schimbare de domnie și se înnoiau toate cărțile domnești și hrisoavele mănăstirilor, când se schimba sau murea mitropolitul, vreunul dintre episcopi sau egumeni mânăstirești, atunci venitul marelui logofăt „este mai îndoit și capătă cu mult mai mult”.

⁹³ Veniturile *legiuite* ale marelui vornic al obștirilor se completeau și cu 1/10 din averile tuturor persoanelor decedate, averi care prin intermediul lui intrau în posesia moștenitorilor de drept.

⁹⁴ La 1739, veniturile marelui spătar puteau ajunge și până la 30.000 lei pe an, potrivit lui Dionisie Fotino (1859, 276) și stolnicului Constantin Cantacuzino (1863, 58).

⁹⁵ La toate acestea, se mai adaugă și veniturile întâmplătoare care depășesc cumulate alte 50.000 lei pe an. „Iar dacă ajunge lucrul la abuz, sau dacă Domnul trece cu vederea, iar spătarul este prea lacom, acest post poate să producă și peste 300.000 lei pe an”.

⁹⁶ De cele mai multe ori venitul anual obișnuit al marelui vistier era însă cu mult mai mare, depășind cu regularitate cifra de 150.000 lei. Iar în primul an al fiecărei domnii (iar un astfel de prim an de domnie este odată la doi-trei ani, dacă nu mai repede – aceasta fiind durata medie a unei domnii în Țara Românească în perioada fanariotă), veniturile anuale ale marelui vistier „se suie” chiar și peste 300.000 lei.

⁹⁷ În afară de aceste venituri, atunci când se bucură și de favoarea domnului, foloasele marelui postelnic pot atinge și cifra de 100.000 lei pe an.

⁹⁸ Veniturile *legiuite* ale marelui logofăt de străini se completeau și cu 1/3 din zeciuiala ședințelor care se judecau la Tribunalul logofetei străinilor.

⁹⁹ În vederea calculării veniturilor generale ale marelui agă mai trebuie luat în considerare un „surplus” de aproximativ 10.000 lei pe an.

¹⁰⁰ La 1774, leafa stolnicului este, potrivit lui Dionisie Fotino (1859, 288) de 5.400 lei pe an.

¹⁰¹ La 1806, potrivit observației lui Dionisie Fotino (1859, 291), veniturile anuale *legiuite* ale comisului puteau chiar și depăși suma de 100.000 lei.

¹⁰² Dionisie Fotino (1859, 295) apreciază că, la 1817, veniturile legiuite ale portarului puteau ajunge până la suma de 20.000-30.000 lei pe an.

¹⁰³ Din categoria zapeilor de divan face parte vătaful de aprozi, ceașul de aprozi, vătaful de divan, vătaful de păhărnice și vătaful de vistierie.

¹⁰⁴ Veniturile căpitanului de dorobanți (de la Agie) sunt alcătuite dintr-un havaet, care constă în încasarea celei de-a „zecea părți de la cei care se judecă la tribunalul Agiei”.

¹⁰⁵ Veniturile căpitanului de legegii (de la Spătărie) sunt alcătuite dintr-un havaet, care constă în încasarea celei de-a „zecea părți de la cei care se judecă la tribunalul Spătăriei”.

Bibliografie

Analele 1890: Analele parlamentare ale României. Obșteasca Extraordinara Adunare de Revizuire a Regulamentului Organic a Țerei Românești, sesiunea 1831, tom I, partea I (București: Imprimeria Statului 1890).

Analele 1892-1908: Analele parlamentare ale României. Obicinuita Obșteasca Adunare a Țerei Românești, legislatura I-IV (1832-1848), tom II-XV, partea I (București: Imprimeria Statului 1892-1908).

Analele 1909-1914: Analele parlamentare ale României. Divanul Obștesc al Țării Românești, legislatura V (1850-1852), tom XVI-XVII, partea I (București: Imprimeria Statului 1909-1914).

Angelescu 1932: N.I. Angelescu, Negustorii de odinioară. C.A. Rosetti. Prim staroste al negustorilor bucureșteni: 1816-1885. București: Institutul de Arte Grafice „Luceafărul”.

Bucur 2008: B. Bucur, Devălmășia valahă: 1716-1828: o istorie anarhică a spațiului românesc (Pitești: Editura Paralela 45 2008).

Burke 1999: P. Burke, Istorie și teorie socială (București: Editura Humanitas 1999).

Cantacuzino 1863: C. Cantacuzino, Istoria politică și geografică a Țerei Romanesci de la cea mai veche a sa întemeiere până la anul 1774. [Dată mai antai la lumină în limba grecească la anul 1806 de Frații Tonusli, tradusă de George Sion] (București: Tipographia Națională alui Stephan Rassidescu 1863).

Cernovodeanu 1987: P. Cernovodeanu, Elemente incipiente ale burgheziei în societatea românească sub fanarioti. Revista de Istorie 5, tom 40, 1987.

- Cernovodeanu, Gavrilă 1991:** P. Cernovodeanu, I. Gavrilă, Boierimea în catagrafia orașului București din 1810-1811. Revista Arhivelor 1, 1991.
- Cernovodeanu, Gavrilă 2002:** P. Cernovodeanu, I. Gavrilă, Arhondologiile Țării Românești de la 1837 (Brăila: Editura Istros 2002).
- Ciobotea 1992:** D. Ciobotea, Structura socială în Țara Românească (1828-1831). Revista Arhivelor 1, 1992.
- Constantinescu 1992:** N.N. Constantinescu, Acumularea primitivă a capitalului în România (Chișinău: Editura Știința 1992).
- Deac 1984:** C. Deac (coord.), Condițiile istorice ale apariției și dezvoltării clasei muncitoare din România. Făurirea și afirmarea partidului său politic (1821-1893). [Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.] (București: Editura Politică 1984).
- Djuvara 2010:** N. Djuvara, Ce au fost boierii mari în Țara Românească? Saga Grădiștenilor (secolele XVI-XX) (București: Editura Humanitas 2010).
- Eliade 2006:** P. Eliade, Influența franceză asupra spiritului public în România: originile: studiu asupra stării societății românești în vremea domniilor fanariote (București: Institutul Cultural Român 2006).
- Eyal, Szélenyi, Townsley 2001:** G. Eyal, I. Szélenyi, E. Townsley, Capitalism fără capitaliști. Noua elită conducătoare din Europa de Est (București: Editura Omega 2001).
- Filitti 1929:** I.C. Filitti, Catagrafie oficială de toți boierii Țării Românești la 1829 (București: Tipografia Curții Regale 1929).
- Filitti 1932:** I.C. Filitti, Arendarea moșilor în Muntenia la 1831 și 1833. Populația Munteniei la 1857. [Extras din „Analele economice și statistice”. Tomul septembrie-decembrie. Anul 1931] (București: Atelierele Grafice Socec 1932).
- Fotino 1859:** D. Fotino, Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Țării Românești și a Moldovei (București: Imprimeria Națională a lui Iosef Romanov et Companie 1859).
- Furnică 1908:** D.Z. Furnică, Din istoria comerțului la români, mai ales băcănia: publicațiune de documente inedite: 1593-1855 (București: Atelierele Grafice Socec 1908).
- Furnică 1926:** D.Z. Furnică, Industria și dezvoltarea ei în Țările Românești (București: Institutul de Arte Grafice „Tiparul Românesc” 1926).
- Giurescu 1920:** C. Giurescu, Despre boieri (București: Editura Cartea Românească 1920).
- Giurescu 1972:** C.C. Giurescu, Contribuțiuni la studiul originilor și dezvoltării burgheziei române până la 1848 (București: Editura Științifică 1972).
- Ion 2008:** N.D. Ion, Reședințe și familii aristocrate din România (București: Institutul Cultural Român 2008).
- Iorga 1925:** N. Iorga, Istoria comerțului românesc. Epoca mai nouă (București: Tipografia „Tiparul Românesc” 1925).
- Iorga 1927:** N. Iorga, Istoria industriilor la români (București: Societatea Națională de Credit Industrial 1927).
- Istoria 1964:** Istoria României (București: Editura Academiei Republicii Populare Române 1964).
- Larionescu et al. 2006:** M. Larionescu, I. Mărginean, G. Neagu, Constituirea clasei mijlocii în România (București: Editura Economică 2006).
- Lecca f.a.:** O.-G. Lecca, Familiile boierești române. Istorie și genealogie (după izvoare autentice) (București: Editura Muzeul Literaturii Române f.a.).
- Neagoe 1999:** S. Neagoe, Istoria guvernelor României (de la începuturi – 1859 până în zilele noastre – 1999) (București: Editura Machiavelli 1999).
- Oțetea 1977:** A. Oțetea, Pătrunderea comerțului românesc în circuitul internațional (în perioada de trecere de la feudalism la capitalism) (București: Editura Academiei Republicii Socialiste România 1977).
- Platon 1997:** A.-F. Platon, Geneza burgheziei în Principatele Române: (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea): preliminariile unei istorii (Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” 1997).
- Rosetti 1909:** R. Rosetti, Arhiva senatorilor de la Chișinău și ocupația rusească dela 1806-1812, tom IV. [Extras din Arhivele Academiei Române. Seria II. Tom. XXXII. Memoriile Secțiunii Istorice] (București: Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl” 1909).
- Rosetti 1987:** R. Rosetti, Pentru ce s-au răsculat țărani (București: Editura Eminescu 1987).
- Rădulescu 1972:** T. Rădulescu, Sfatul Domnesc și alți mari dregători ai Țării Românești din secolul al XVIII-lea: liste cronologice și cursus honorum (București: Direcția Generală a Arhivelor Statului 1972).
- Sachelarie, Stoicescu 1988:** O. Sachelarie, N. Stoicescu, Instituții feudale din Țările Române: dicționar (București: Editura Academiei Republicii Socialiste România 1988).

Sturdza 2004: M.D. Sturdza, Familiile boierești din Moldova și Țara Românească. Enciclopedie istorică, genealogică și biografică (București: R.A. „Monitorul Oficial” 2004).

Zane 1970: G. Zane, Industria din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Despre stadiile premergătoare industriei mecanizate (București: Editura Academiei Republicii Socialiste România 1970).

Zeletin 1991: Ș. Zeletin, Burghesia română. Originea și rolul ei istoric (București: Editura Humanitas 1991).

Zeletin 1992: Ș. Zeletin, Neoliberalismul. Studii asupra istoriei și politicii burgheziei române (București: Editura Scripta 1992).

Wallachian great boyars in the process of transition from „the old agrarian feudal system” to „the new era of bourgeois revolution” Critical review of the Stefan Zeletin’s political and economic conception

Abstract

The purpose of this article is to challenge Ștefan Zeletin’s classical sociological thesis (regarding the economic and politic extinction of the great Wallachian boyar-class) which is not historically sustainable neither on economic, nor on political grounds. From an economic point of view, we argue that the great Wallachian boyar families expanded their areas of economic interest, between 1774-1866, through industrial, banking, land-leasing or commercial investments both internally, by founding market-places and fairs and internationally, by getting involved in the export of cereal and animal commodities. From a politic point of view, we only remind that between 1859-1916, forty-six percent of those who held the highest governmental dignity in the modern Romanian state – that of Prime Minister – were representatives of the twenty-three great Wallachian boyar families.

Валашские великие бояре в процессе перехода от «старого аграрно-феодалного строя» к «новой эре буржуазной революции» Критический обзор политико-экономической концепции Штефана Зелетина

Резюме

Цель статьи заключается в оспаривании классического социологического тезиса Штефана Зелетина (относительно экономического и политического вымирания валашских великих бояр как класса), который оказался исторически несостоятельным и в экономическом, и в политическом отношении. С экономической точки зрения можно утверждать, что в период 1774 – 1866 гг. семьи валашских великих бояр расширили границы своей экономической деятельности путем промышленных, банковских, земельных или коммерческих инвестиций, как внутри страны, открывая рынки и ярмарки, так и на международном уровне, занимаясь экспортом зерновых и животного сырья. В политическом отношении следует отметить, что в период 1859 – 1916 гг. 46% из тех, кто занимал высшие правительственные должности в румынском государстве нового времени (например, должность премьер-министра), являлись представителями двадцати трех семей валашских великих бояр.

08.03.2011

Bogdan Bucur, Universitatea din București, Bd. Regina Elisabeta 4-12, Sector 5, RO-030018 București, România, e-mail: bogdan_asg@yahoo.com

Notă: O primă formă a acestui studiu, destinată mai cu seamă specialiștilor în sociologie, poate fi consultată în Revista Sociologie Românească, nr. 2/2011, sub titlul „O privire critică asupra «ruinei» economice și a «decăderii» politice a marii boierimi în prima modernitate”. Prezentul articol reprezintă o variantă revăzută, adăugită și îmbunătățită, destinată cu precădere specialiștilor în istorie.